

APPELTJES

VAN HET

Greetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

Drukkerij Willems Eekloo

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

JAARBOEK VAN HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

EEKLOO
1949

HET MEETJESLAND

EEN OVERZICHT

Zoals het Meetjesland thans meestal opgevat wordt als de noordwestelijke hoek van Oost-Vlaanderen tegen West- en Zeeuwsvlaamse grenzen aan is het geen geographische noch historische entiteit. Landschappelijk biedt het verscheidenheid in het Noorden : Middelburg in Vlaanderen, St. Margriete, noordelijk St. Jan-in-Eremo, Waterland-Oudeman, Watervliet en noordelijke delen van Boekhoute, Assenede en Wachtebeke zijn het de Polders met zware vruchtbare kleigrond met open « blak » uitzicht : de bewoners bekenen zich ongaarne tot Meetjeslanders. De streek hoort eigenlijk ook meer tot het Land van Kadzand maar de drie eeuwen oude grens heeft hen naar het zuiden toegekeerd en hoewel ze geringschattend spreken over het Houtland, en de Houtlanders of nog meer smalend « Houtzakken » worden hun poldergemeenten hoe langer hoe meer practisch tot het Meetjesland gerekend. Het Houtland zelf, het eigenlijke Meetjesland zelf is ook niet éénvormig, in 't oosten is het even vlak als de Polders, zonder glooiing, tenzij enkel, hier en daar langs de zwaarste landduinenrug Lembeke, Ertvelde, Wachtebeke : de grond helt er zacht naar het Zuidoosten toe naar de Kale-Durme. Bossen komen er alleen nog voor op de zandige duinenruggen die van het Westen naar het Oosten om de 3-4 km. de streek doortrekken. In het Westen, grosse modo ten westen van het kanaal van Schipdonk zijn er heuvels b.v. Zomergem-boven,

de Kamp-hil te Adegem : een berg van 25 m. ! De grond vooral naar het Westvlaamse toe is nog zandiger en dorder en nog meer met bossen overdekt, zo te Eekloo, te Ursel, Knesselare, Bellem, Maria-Aalter waar er aansluiting is met het Westvlaamse Houtland. Voor dorpsaanleg en huizingroepering is er ook een verschil tussen Oost en West. Dat heeft Mej. Lefevre er toe gebracht het Meetjesland als geographische streek uit te schakelen en een grens te trekken er dwars door parallel met het kanaal van Schipdonk ¹.

Daar 't Meetjesland een betrekkelijk jonge benaming blijkt te zijn moet het niet verwonderen dat ook historisch er geen eenheid is : Het bestaat uit stukken van drie verschillende omschrijvingen van het graafschap Vlaanderen : in het noordwesten het Brugse Vrije met Ursel, Maldegem, Middelburg-in-Vlaanderen, Adegem, St. Laureins, St. Jan-in-Eremo, St. Margriete, Waterland-Oudeman, Watervliet, Kaprijke, Eekloo en Lembeke. In het Noordoosten is er een hoek van de Vier Ambachten (Boekhoute, Assenede, Aksel en Hulst) ; tot het Ambacht Boekhoute behoorde Boekhoute zelf, Bassevelde en Oosteekloo ; tot het Ambacht Assenede Assenede zelf, Ertvelde, Kluizen, Zelzate, Wachtebeke, St. Kruis-Winkel. Het Zuiden maakte deel uit van de Oudburg van Gent n.l. Aalter, Knesselare, Oostwinkel, Zomergem, Ronsele, Waarschoot, Sleidinge, Evergem, Wondelgem, Mariakerke, Vinderhoute, Lovendegem, Merendree, Hansbeke en Bellem. Hiermede heb ik tevens de 36 gemeenten opgesomd die wij nog tot het Meetjesland rekenen, sommigen menen dat het Meetjesland nog verder naar het Zuiden strekt. Landegem en Lootenhulle behoorden nochtans tot de baronnie van Nevele en daar onze werking en studie toch hoofdzakelijk op de geschiedenis zal gericht zijn, laten we het land van Nevele over aan onze zustervereniging van Deinze.

Ook op ander gebied blijkt er verscheidenheid te zijn in 't Meetjesland en vormt het geen geheel ; b.v. voor het dialect. In de meest noordwestelijke hoek met Maldegem en

1. M. A. Lefevre, la Carte des régions géographiques de la Belgique in Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige studies, deel X, (1940), p. 49.

Middelburg-in-Vlaanderen wordt Westvlaams gesproken, zoals ook trouwens in het Land van Kadzand, terwijl in de rest van het Meetjesland Oostvlaams wordt gesproken, natuurlijk met nog opvallende plaatselijke variaties.

Ook voor het oude recht, vooral voor het erfrecht blijken er verschillen te bestaan of althans bestaan te hebben waarvan de afbakening dwars door het Meetjesland loopt. Dit moet nog nader onderzocht worden, een bewijs onder vele dat er werk op de plank is.

Die verscheidenheid brengt voor de studie haar bezwaren mee, maar ze biedt het wellicht grotere voordeel dat we binnen ons gebied kunnen vergelijken en tegenovereen plaatsen.

De indeling van de drie grote omschrijvingen in « *prochies* »² en heerlijkheden komt hoegenaamd niet overeen met de hedendaagse gemeenten die pas in de Franse tijd ingesteld zijn. Bij De Potter en Broeckaert in hun respectieve geschiedenissen van de gemeenten van Oost Vlaanderen vindt men een opsomming en bespreking van die vele heerlijkheden ; maar klaar en af zijn die uiteenzettingen niet ; niet alleen zijn de grenzen van de heerlijkheden vaag aangegeven, ook de juridische verschillen tussen de meeste heerlijkheden en lenen komen niet tot hun recht. In wat tot het Brugse Vrije behoorde bestond de baronnie Maldegem ook Adegem, Sint Laureins ten Bosse of ten Woestijne, wat we nu kort weg St. Laureins noemen en het zuidelijk deel van St. Jan in Eremo, er was één schepenbank voor het hele ambacht ; St. Laureins ten Blokke, het huidige zuidelijke deel van St. Margriete en van het Zeeuwse St. Kruis, behoorde tot het ambacht Aardenburg. Het noordelijk deel van St. Jan in Eremo, practisch het poldergedeelte behoorde tot het ambacht IJzendijke. Na 1600 werden deze beide rechtstreeks door de schepenen van het Vrije bestuurd. Zoals ook St. Margriete. Middelburg in Vlaanderen

2. *Prochie* in de oude betekenis is niet gelijk te stellen met het huidige *parochie*, een geestelijke instelling. Het kwam ongeveer overeen met de bevoegdheid van de huidige gemeente. Als er dus sprake is van *prochiekosten* en *prochiererekeningen*, geldt dit het burgerlijk bestuur ; daar tegenover had men kerkrekeningen.

en Watervliet vormden in het gebied van het Vrije geëncleaverde heerlijkheden die betrekkelijk onafhankelijk stonden tegenover de Vrije. Kaprijke, Eekloo en Lembeke stonden in zeer los verband met het Vrije, althans in het laatste. We mogen immers niet vergeten dat de juridische toestand evolueerde, o.m. de gebieden die rechtstreeks van de graaf afhingen werden soms verkocht, teruggekocht en weer vervreemd. Te Lembeke was naast de « prochie » de heerlijkheid Aveschoot. Ook weer hier blijkt het dat de verhouding van die geëvalueerde heerlijkheden tot de « prochie » bijna telkens verschilde. In het Westen behoorde nog tot het Vrije een deel van Knesselare en een deel van Ursel, met het dorp.

In de Vier Ambachten, voor zover die binnen het huidige Meetjesland lagen was de toestand betrekkelijk eenvoudig. Terloops zij gezegd dat hier omgekeerd vóór de overstromingen van de XIVe en XVe eeuwen de Ambachten Boekhoute en Assenede ook een groot deel van het huidige Zeeuws gebied bestreken, vooral waar in de XIVe eeuw de Brakman ontstond.

Later bepaalde het Ambacht Boekhoute zich tot Boekhoute zelf, Bassevelde en Oosteekloo en de heerlijkheid Waterdijk. Zoals voor 't Ambacht Maldegem was er maar één schepenbank. Het Ambacht Assenede bezat er echter twee : één voor Assenede, Ertvelde en Kluizen. Zelzate was een gehucht van Assenede. Delen van Ertvelde en Kluizen vormden de Heerlijkheid Avrije of Havrije. Er was een apart bestuur voor Wachtebeke en St. Kruis Winkel, dat echter toch ondergeschikt was aan Assenede.

Anderzijds behelsde het ambacht Zomergem maar een deel van de huidige gemeente en waren er verschillende heerlijkheden die meestal een eigen schepenbank hadden. Sleidinge behoorde, evenals trouwens Wondelgem tot het graafschap Evergem, waarvan de abt van Sint-Baafsabdij, later de bisschop van Gent, heer was ; maar een deel van Sleidinge, omheen Daasdonk, vormde een afzonderlijk gebied : de Keure van Sleidinge, die rechtstreeks onder de graaf van Vlaanderen stond, en die anderzijds ook weer delen van Waarschoot en Lovendegem omvatte.

De verhouding tot het hoger bestuur, b.v. tot het Vrije was ook veelal verschillend : Eekloo had zich al vroeg betrekkelijk los van het Vrije weten te maken ; ook, hoewel dan ook weer in mindere mate, Kaprijke ; sommige delen waren er door ingrijpen van de vorst van los gemaakt : Middelburg-in-Vlaanderen en Watervliet om afzonderlijke heerlijkheden te vormen. Over allerlei overgangen heen was er een ander uiterste, waar de schepenen van het Vrije persoonlijk zelf bestuurden en alleen een hoofdman aangesteld werd, zo te Sint-Margriete.

We mogen ook niet vergeten dat de juridische toestand van sommige heerlijkheden of ambachten evolueerde ; soms werd een prochie onafhankelijk van het ambacht : b.v. Ronsele. Assenede en Eekloo werden door de graaf van Vlaanderen, koning van Spanje verkocht. De grenzen van de heerlijkheden bleven over het algemeen echter zeer bestendig. Het meest treffende voorbeeld is wel, wanneer in 1664 de rijksgrens definitief wordt getrokken en wel dwarsdoor het gebied van verschillende prochies en heerlijkheden, blijven deze hun rechtsmacht over het deel benoorden deze streep behouden. Echter hadden ze voor gevallen van appèl dan te doen met Den Haag. Dit is het geval voor Middelburg-in-Vlaanderen, Sint-Margriete, Waterland, Watervliet, Waterdijk, Sint Albert. Wanneer deze delen in het begin van de XIXe eeuw respectievelijk bij de gemeenten Heile, Ede, Sint-Kruis, IJzendijke en Filippine gevoegd worden ontstaat zelfs een nieuwe gemeente : Waterlandkerkje ; terwijl het deel bezuiden de grens ter verduidelijking de reeds bestaande naam Oudeman toegevoegd krijgt.

Dr. E. TIELEMAN

SPROKKELING

GEVAAR VOOR BEELDENSTORM TE WATERVLIET EN WATERLAND IN 1578

MATTHIAS by der gratie Gods Aertshertoghe van Oostenryck, Hertoghe van Bourgoingne, Gouverneur ende Capiteyn generael vande Landen van Herwaerts overe

Lieve ende Beminde, — wy hebben t'onsen leetwesen verstaen, dat zekere ungeruste ende oproerige gheesten dreeghden te breken, demolueren, ende wegh te nemen de belden, altaren ende andere cyraert der kercken van Watervliet ende Waterlandt, naectelyck, tegen alle redene, recht, ghmeene ruste ende pacificatie van Ghendt, dwelck wy niet verstaen te laeten gheschieden. Daeromme verzoeckende U lieden van zyne Majesteyts weghen, lasten ende bevelen wel ernstlick, dat ghy goede sorghe draeght, ende by alle middelen van persuasie, jae van feyte ende executie, eist noot, belet dat zulcx inconvenient niet en gheschiede. Verbiedende een yeghelyck wel scherpelyck van zyne Majesteyts weghen dat niemant van wat state, conditie ofte religie hy zy hem en vervoorderen dezelve beldstorminghe ende dierghelycke inconvenienten te attenteren ofte doene, Op pene van daeromme lyffvelyck ghestraft te zyne ten exemple van anderen als infracteurs vande gemeene ruste ende der voorseide pacificatie. Ten welcken eynde ghy sult dese jeghenwordighe doen condighen, vuytroepen ende publiceren daermen gewoondelyck es vuytroepinghen ende publicatien te doene opdat niemant daeraf ignoratie en pretendere. U lieden wel willende ooc midts desen adverterende, dat wy U onlanx zekere provisionnale ordonnantie ghemaect opt feyt ende exercitie vande religie gesonden hebben, ten eynde ghylieden U dienvolghende reguleert. Hiermede Lieve ende beminde U God den almachtighen bevelende.

Vuyt Antwerpen den XIen Septembris 1578. (w.g.) Matthias

(Op de rugzijde) : Onse lieve ende beminde den Bailliu, Bourgemeesteren ende Scepenen der Stede van Watervliet ende Waterlandt.

Stadsarchief Gent, fonds Andere steden, Watervliet — Origineel met zegel en eigenhandige handtekening.

E. T.

O. L. V. TEN HOVE
of
DE PRIORIJ TE WAARSCHOOT

Te Gent is een Waarschootstraat om te herinneren aan de paters Cisterciensers aldaar (1649-1796). De priorij O. L. V. ten hove is te Waarschoot gesticht en definitief opgenomen in de orde van S. Bernardus, de 20 September 1449. Dus vijfhonderd jaar geleden.

Wanneer Gent er aan houdt het bestaan van het Waarschoots klooster door een straatnaam te vereeuwigen, hoeveel te meer moet de gemeente Waarschoot zelf met nationale trots « zijn » klooster herdenken, dat voorzeker het geestelijk leven in de parochie gedurende twee eeuwen beïnvloed heeft.

Deze studie, spijtig genoeg veel te beknopt, is dan bestemd voor het volk uit het Meetjesland. Het is niet de eerste maal dat een geschiedschrijver zich bezig houdt met de priorij van Waarschoot. Maar, wat reeds gepubliceerd werd is vatbaar voor rechtzetting en aanvulling, aangezien menige vergissing de wereld is ingezonden ¹.

We dragen dit opstel op aan de Waarschoters, die blijk geven van belangstelling in de geschiedenis van hun bloeien-

1. Het is onderpastor J. Vanderpoorten, die de « Geschiedenis van Waarschoot » schreef onder de Franse overheersing. Fr. De Potter heeft van het handschrift dankbaar gebruik gemaakt, maar zonder critisch onderzoek of rechtzetting. Vertalingen, die op De Potter steunen, dragen dezelfde vergissingen mede. Ook Mireus en Sanderus spreken over het klooster.

de gemeente en vooral aan Z. E. H. pastor Van Laere, die ons werk begrijpt, waardeert en aanmoedigt.

I

Waarschoot was eens een bos- en heidestreek met hoogten en laagten, met moeren en donken. Uit de moeren trok men zout. Van de hoge heerweg liep een straat naar de Oostmoer, nu nog Zoutweg geheten. Een heerweg van Gent uit trok door de gemeente naar Brugge en ontving de Zoutweg op de Keere.

De uitgestrekte bossen waren een gunstig verblijf voor het wild en vormden een jachtterrein voor de graven van Vlaanderen. Hieraan herinneren nog het Jagerpad en de Jagerpaal.

Binnen het bosgebied ontstond een bewaarplaats voor vee, in oud Vlaams, Waerscoet geheten. Vandaar de naam Waarschoot. Een familie van Waerscoet heeft bestaan. Was zij de veehoudster en kwamen geringe lieden zich rond de heide en de ettingen vestigen op lapjes grond van hoogstens 75 roeden? Zo stel ik het me voor. Deze mensen hadden een bedehuis nodig, een kapel door de groot-grondbezitter opgericht aan een uitloper van zijn goed, op dezelfde plaats waar nu de kerk staat. Ten jare 1245 reeds was de bevolking zo aangegroeid dat Walter van Marvis, bisschop te Doornik, de parochie zelfstandig maakte en de grens afbakende, zodat de afhankelijkheid op geestelijk gebied van Zomergem ophield, mits een jaarlijkse vergoeding door de pastor van Zomergem af te staan aan de pastors van Waarschoot en Woest-winkel ².

De pastor van Zomergem kon dat doen, vermits hij het vierde deel had van de tiendeopbrengst der grote parochie Zomergem, door de bisschop afgekocht van de heren van Maldegem. Ook de landsgravin Margaretha zorgde voor een wereldlijk bestuur. Ze schonk de landskeure in 1248, door Albert en Isabella vernieuwd in 1612.

2. A. L. V. Descamps : Walter de Marvis. Mémoires de la société hist. et litt. de Tournai, 1853. De bisschop had in 1243 de tiende van Zomergem gekocht van Willem van Maldegem. (Charterboek Kapittel van Doornik D 206/208.

De eerste keure voorzag 14 schepenen met twee vierscharen : één te Desseldonk met Doornsele en Hijfte ; één te Sleidinge met Lovendegem en Waarschoot (deel tegen Lovendegem).

Het ambacht van Zomergem liep over Zomergem 1733 bunder, Waarschoot 3610 gemeten, Winkel 1600 g. en Ronsele 178 b. 2 g. 150 r. Zomergem was grafelijke heerlijkheid, die in 1562 door Filip II verkocht werd aan Snouckaert. Dan werd Waarschoot hoofd van het ambacht Waarschoot, Winkel en Ronsele. Deze toestand blijft tot in 1788, wanneer baron de Draecke de afscheuring bewerkte en bekwam van Ronsele³.

Waar mensen wonen moet een gerecht zijn. De schandpaal met vierschaar en poel waren op het hedendaags gemeenteplein. De galg, altijd buiten de dorpskom en aan de heerweg, stond in de buurt van Eekloodam. Beke had zijn vierschaar onder de vijf eiken.

Waarschoot had kleine beken, welke afwateren naar de Schelde (Gentwaarts). In 1252 kreeg Gent de toelating een kanaal te graven. Hiertoe werden oude waterlopen gebruikt. Het water moest op peil gehouden worden en dus voorzien van dijk en trekweg. Waar dan eertijds de voorde was of doorgang, moest nu een brug gelegd worden : Bekebrug, Berdenbrug... De Lieve bracht natuurlijk verkeer en beweging in het dorp⁴.

3. D. Berten : Coutume du vieux-Bourg. — Bruxelles, Goemaere 1904.

4. Van oude tijden had Eekloo de beek, welke ontspringt in de zompeling te Waarschoot, gekanaliseerd om een waterweg te bezitten naar Gent. Het Eekloo vaardeken kreeg dan een dam en een brug (Schuttenbrug) waar een aerte was. Ten jare 1500 ontstaat een geschil tussen Eekloo en Gent. Deze laatste stad had een dam gesteld te Dronghenscuere, waardoor de aanpalende gronden overstromden. Eekloo weert de dam. (Stadsarch. Gent, oude gheluweboek f° 239).

In 1533 sluit Eekloo met het klooster een overeenkomst af de nieuwe waterloop van Eekloo naar Gent te graven van de « quacde pitte » naar het « Wispelarediep » ; met het doel de weg rechter en korter te maken en het water uit de nederling van de moer te leiden. Het klooster zal de vaart delven, Eekloo zal ruimen zelfs op kloostergrond. Moet een hole of brug gelegd worden in Wispelarediep, dan moet deze hoog genoeg zijn en Eekloo zal 3 p. gr. hulpgeld betalen.

Gent vreest het Liewewater te verliezen. Eekloo stelt Gent gerust omdat er een sluizeken staat of rabot. De opdelving aan de heerweg

De mensen in Waarschoot verdienden hun brood met landbouw, boskweek en weverij. Houthakken en weven waren gewone bezigheid voor het merendeel der bevolking ; wijl anderen de grond bewerkten. Het goed te Diependale, te Brakele, te Breebrouc, ter Walle, te Gastele, ter Venne en andere waren in de dertiende eeuw in volle uitbating, maar hadden vele bunders heide en bos om er de zwijnen en de schapen in te laten lopen.

De Waarschoters kanaliseerden de beken om de moeren droog te maken en legden vletgrachten aan naar de bossen, om het hout langs daar in de leitjes te brengen en zo naar Gent te voeren, waar het brandhout gegeerd was. Aan de heerweg verrees een afspanning : de Leest ; aan de kerk de herberg de Croone, eeuwen de officiële vergaderplaats van het plaatselijk bestuur. Vermoedelijk woonden de eerste pastors aan het kerkhof. Later aan de overkant van de vierschaar, neven de hedendaagse pastorijs.

II

Maar we moeten ons bepalen bij het hoofddeel der gemeente : de driehoek van kerk naar Eekloodam, van kerk naar Schutjesbrug.

Wanneer ge aan de Keere het Jagerpad volgt, komt ge aan een plaats waar vroeger een kasteel stond, met 24 bunder winnende land, bos, moer en dreven en nog 80 bunder berente gronden naar Brakele toe. Naast dit kasteel was het Vennegoed, 12 b. groot (achter het station). Noordwaart van dit kasteel was het goed te Diependale, 120 b. groot, maar veel heidegrond en moeras.

Omstreeks 1400 is heel dit blok reeds in handen van verschillende eigenaars. Willem de Stoppelaere bezat het kasteel. Hiermee gingen de molen te Keere en het maalrecht

blijft behouden. (Stadsarch. Gent, *Oude gheluwebouck* (f° 244) 1535, en Cellebroeders, portefeuille 31).

Het Brakelleitje bestond zeker in 1374. Ten jare 1401 kwam de verbinding tot stand met de Lieve over de grond van Breebrouck. Aan het hof te Brakele was een aert, waar de schepen konden lossen en laden. (Stadsarch. Gent : Staten van goede 1372/3 f° 221 en Staatsarch. Familles nr. 4903).

In 1513 leidt het klooster de Gavermeersch af naar de neerynghe.

op heel de gemeente en renten op aanpalend goed. De familie de Stoppelaere had nauwe betrekkingen met Waarschoot want Jan Cupins, echtgenoot Maria de Stoppelaere, was begraven met jaargetijde in de kapel van O. L. V. in de kerk, eertijds gesticht door Johanna van Vorhoute, echtgenote Wouter van Lovendeghem. Maria hertrouwde met Boidin de Grutere en verlangde naast haar eerste man begraven te worden. De familie de Stoppelaere hechtte na de dood van Willem en zijn vrouw Katelijne Danneels, geen belang meer aan Waarschoot en speelden een rol in het openbaar leven te Gent. Het erfgoed kwam in de handen van Maria sMuencx, Wwe Hector vanden Houte in 1425.

Nu kwam Simon Utenhove van Gent, gehuwd met Margriete sBusers van Bassevelde als baljuw te Eekloo (1423-38). Hij kocht van Lubbrecht de Stoppelaere een huis te Jagherpade, de Simoensstede. In de koopakte stond de volgende belangrijke bepaling : « dat Lubbrecht doen zal teerve van al den goet in waerscoet dat toebehoorende was Willem de stoppelaere midts sulcken commere als er uutegaet, te wetene : 28 tot 29 gr. rente aen verschillende en 12 p. gr. sjsr erfelijk aen Willem Utenhove » ⁵. Lubbrecht, die een schoonzoon was van Maria sMuencx, regelde de zaak ten gunste van Simon Utenhove, maar de 12 p. gr. rente bleef aan Willem Utenhove tot in 1492, wanneer het klooster ze afkocht van zijn kleinkinderen : Jacob en Antoon de Lu. Te melden is de volgende bepaling : « Lubbrecht er naest geland met dat men heet d'aude hof van den casteele. » Het eigenlijke goed, 24 b. groot, zal Simon Utenhove schenken in 1444 om er een klooster op te bouwen. Ondertussen pacht Jan van Scoenackere de bossen van Utenhove.

Als men van de Keere uit, het Jagherpad volgt, komt men links aan het goed te Diependale. Roegeer van Vorhoute bezat dit eigendom in 1350. Zijn zoon Wouter schonk 30 p. par. ten jaargetijde aan de H. Geest van Waarschoot op het goed te Diependale. Johanna, echtgenote Wouter van Lovendeghem stichtte de O. L. V.-cappelrij en een jaargetijde op het goed te Lovendeghem in Waarschoot. In 1400 was de

5. Stadsarch. Gent, Jaarregisters n° 26 f° 99, 114 v°, 126 v°.
Rijksarch. Gent, Klooster Waarschoot : cartulair 60.

eigenaar Hector van Vorhoute, zoon van Hector en van Margriet de natuurlijke dochter van de graaf van Vlaanderen. Bij Diependale was een tiende, welke 16 halsters rogge en tien halsters evene opbracht. Dit uitgebreid goed kwam in 1419 door aankoop in handen van Margriet Curt-hals, Wwe Jan Haricx ; in 1475 aan het klooster door aankoop van Roeland van Wedergrate gehuwd met Kateline vander Camere, een afstammeling van Haricx.

Is er nu verband te zoeken tussen de 24 bunder van Simon Utenhove en het goed te Diependale ? We menen bevestigend te mogen antwoorden, want in de verkoopakte Diependale 10 April 1475 ontdekten we een surrente van 26 p. par. erf., waarvan 7 p. 10 s. ten laste van het klooster op grond, « waerop de priorij ghefondeert ende ghesticht geweest es. » Wat bewijst dat en Stoppelaere-kasteel en Diependale één blok kan geweest zijn ⁶.

III

De baljuw van Eekloo ging over naar het hof van Filip de Goede als jonker van de keuken, beter als rentmeester van Waals-Brabant.

Hij was godvrezend en zag de echt met Margriet sBusers niet gezegend met kinderen. Daarom besloot hij met zijn vrouw een klooster op te richten in de bossen van Waarschoot.

Simon Utenhove was de zoon van Jan uit de Scheldestraat te Gent en van Josine vander Kuekene uit S. Kerst. Margriet was de dochter van Jan de Busere en Kateline de Muenck. Ze verwittigden de geestelijke overheid dat ze te Waarschoot 24 bunder land met huizing en 80 bunder bos, heide en grasland ter beschikking stelden om een Cisterciënser-priorij op te richten. 20 Maart 1444 stuurde Jan Chevrot, bisschop van Doornik een schrijven naar Jan vande Voorde,

6. Fr. De Potter verhaalt in zijn Geschiedenis v. W. dat Diependale over Hertsberghe en Gavere aan de familie van vorhoute kwam. Wij vonden de van vorhoute (voorhoute), vuerhoute in de Staten van goede (Gent) en het Jaargetijdenboek (Kerkarchief Waarschoot). We kunnen de Potter's aanhaling niet bevestigen, tenzij dat het huis Lavael-Gavere rechten had op Diependale.

de toenmalige deken der Christenheid te Gent, om een onderzoek in te stellen over de mogelijkheid kerk, altaren, kerkhof en andere gebouwen te stellen. Ondertussen had Simon ook de wereldlijke overheid verwittigd. 24 April 1444 ondertekende Filip de Goede als graaf van Vlaanderen de amortisatie van de gronden, welke in geestelijke handen overgingen. Uit dit perkament blijkt dat de schenking van Simon Utenhove levensonderhoud voorziet van 14 tot 18 monniken, mits dagelijks een mis te lezen in de kapel aan de poort, het slot te onderhouden en vrouwen te weren. De bisschop van Doornik sloot er zich bij aan 20 Mei 1444⁷.

De abt van Villers kwam persoonlijk het terrein verkennen. Bos, heide, moer, hoogte en laagte... afgelegen van de rumoerige wereld, vond hij heel geschikt voor de volgelingen van S. Bernardus. Hij besloot 24 Juni 1445 tot de incorporatie van de nieuwe priorij met zeven monniken, overgeplant uit Waarmond (Holland) onder de leiding van pater Judocus uit het klooster van Brandwijk⁸; geconfirmeerd 5 October 1447; en welke paters feitelijk uit het « gemene leven » gegroeid waren.

Het werk vorderde in zoverre, dat reeds in 1448 de suffragaan van Doornik Nikolaas, bisschop van Sarepta, de eerste inwijding verrichtte.

15 Januari 1449 vergaderden te Gent, ten huize van Jan Utenhove, Simon en Jan met zijn schoonzonen Wouter vander Meeren en Roeland van Wedergrate. Het klooster zond prior Nikolaas Pieters, Jan Arents van Leiden, de monnik Rudolf en Jan vander Weyden, prior te Waarmond⁹.

Na de bespreking werd een akte gesteld, welke we in 't kort samenvatten.

1. — Op de gift van Simon en Margaretha mag het klooster niet meer behouden dan 100 p. gr. sjaars. Het surplus zal het convent uitdelen aan de armen van S. Jan,

7. Rijksarch. Gent — Kl. v. Waarschoot — Cartulair 60.

8. Rijksarch. Gent — Kl. v. Waarschoot — Cartulair 60.

9. Rijksarch. Gent — Kl. v. Waarschoot — Cartulair 60. De eerste monniken kwamen uit Waarmond (Holland) en niet Waermaerde, zoals Pierre Verhaegen meldt in « La prieuré Gantois de Waerschoot », Editions Apollo, Bruxelles, 1942, n° 15.

S. Michiel, S. Jacobsgodshuis en de Bijloke ; ook aan de armen van Waarschoot.

2. — Klooster en grond moeten eeuwig hun bestemming behouden en aan de Cisterciëncers met S. Benedictus' regel blijven.

3. — Het visitatierecht komt aan Waarmond toe.

4. — Twee stukken land, achter Gillis slock gelegen, blijven aan Simon en Margaretha, mits 10 s. gr. pacht. Na hun dood kan de kloostergemeenschap er over beschikken.

5. — De waarde van de Moer moet geprezen worden.

6. — Het klooster zal een jaargetijde celebreren tot gedachtenis van de stichters, elke vooravond van S. Simonsdag in Advent.

7. — De kloostergemeenschap telt 7 religieusen.

8. — Als Simon in het klooster komt zal hij over een stal met twee paarden beschikken op eigen kosten. Men zal hem ate en drank verschaffen. Hij zal een kamer hebben voor hem en zijn broeder Jan en de zolder daarboven mogen gebruiken.

Simon was opgetogen en meldde de getroffen overeenkomst aan Petrus Plumer, pastor van S. Michielskerk en aan Jan van Dunendijc, prior te Galilea (Gent).

20 September 1449 schonk Joannes, generaal-overste der Cisterciëncers het Jus patronatus en het visitatierecht aan Waarmond. Daarmee was het klooster van Waarschoot definitief erkend.

Simon Utenhove zei vaarwel aan de wereld en trad als lekebroeder in het klooster zijner dromen. Dit kan maar na 13 December 1449 gebeurd zijn, dag van de laatste bekrachtiging door de Keure te Gent. Immers, van 1450 af zwijgen de Gentse jaarboeken over Simon gedurende acht jaar, om dan terug in zijn laatste levensjaren, enige schikkingen te melden met de prior van Waarschoot als « voogd » ; zoals 17 Juli 1450 over een bunder grond te Akkergem (Gent) in het Jaarregister 40 f° 104.

Margriet sBusers kocht een huis in de Bijloke. Bij haar bracht voortaan de rentmeester verslag uit over beider goederen (akkoord 15 Aug. 1450). Man en vrouw leefden dus afgezonderd zonder scheiding : ze waren mensen van vrijwillige onthechting en gebed.

Naar gewoonte kreeg het klooster te Waarschoot een naam : O. L. V. TEN HOVE, een kenspreuk : IN SOLITUDE REQUIES of RUST IN DE EENZAAMHEID ; een wapenschild : zwijn en hert, symbolen van veld en bos.

De kardinaal-legaat te Brussel, Nicolas a cusa, schonk 29 Januari 1452 een aflaat, te verdienen bij kerkbezoek op de grote feestdagen, op O. L. V. lichtmis, O. L. V. geboorte en Hemelvaart, op S. Jansgeboorte, de feestdag van S. Pieter en Pauwel, op kerkwijding en patroonsdag ¹⁰.

20 Maart 1460 had de eigenlijke kerkwijding plaats door de bisschop van Doornik. De eerste steen was 20 Februari 1450 gelegd door de graaf van Charolais.

De pastor van Waarschoot voelde zijn inkomsten bedreigd en eiste 30 s. gr. pastoreel recht, wat de kloostergemeente overdreven vond. 16 Maart 1453 trof Nikolaas Danins met de landdeken Jan vande Voorde een vergelijk met Simon en Margareta en Willem van Hoolbeke uit Westmonster-(Middelburg).

Pastor Danins erkent het recht voor het klooster om te prediken, processie te houden, kaarsen en klokken te wijden, giften voor het klooster te ontvangen, H.H. Sacramenten toe te dienen aan kloosterlingen en dienstboden, enz., mits een vergoeding van 20 s. gr.

Hetzelfde jaar werd het klooster overrompeld door edelen en dienaars van hertog Filip, op jacht in de bossen van Eekloo, Waarschoot en Lembeke. Ze maakten goede sier op kosten van de priorij en natuurlijk ook veel rumoer wat niet overeenstemde met de kloosterstilte en de schrale kost der gemeenschap. Daarover ging dan een klacht naar Brussel. Hertog Filip vond de beweegredenen van de monniken gegrond en ontsloeg de priorij te Waarschoot van lasten, hondsbrood en valkenaas, van onderhoud der grafelijke dienaren op jacht (12 Nov. 1453) ¹¹.

Wat getuigt voor aloude rechten op deze grond en onderhoud van jagers, honden en valken in het jachtseizoen. Ook waren de gronden belast met jaarrenten, de brieven van Assenede geheten en aan de graaf toekomende.

10. Rijksarch. Gent — Kl. v. W. — cartulair 60.

11. Rijksarch. Gent — Kl. v. W. — Karters.

Simon Utenhove naderde de zeventig. Hij nam verscheidene schikkingen voor het klooster, welke een ingewikkelde geldverhandeling tussen het klooster en zijn erfgenamen voor gevolg had. 16 Februari 1462 stichtte hij met zijn echtgenote twee missen in het hospitaal der Bijloke, te lezen op S. Annazolder elke Woensdag en Zaterdag, gelijk daar nog drie andere missen in ouder tijden bezet waren¹².

3 Maart 1462 schonk Simon zijn schone ziel aan haar Schepper terug. Zijn lichaam werd begraven onder het hoogaltaar in de kloosterkerk. Hij was omtrent 70 jaar oud.

De weduwe wist dat een jaargetijde voorzien was in de stichtingsakte. Daarom sloot ze een overeenkomst af met Jan Gheeraert, pastoor te Waarschoot; Roeland vander Hellen, bezitter van de O. L. V. cappelrij; koster Judo Martins; de kerkmeesters Weynen Claeyns en Hendrik de Pau; de armmeesters Arent Daneels, Pieter Fierens en Gillis vander Brugghen.

In de parochiekerk zal jaarlijks een requiemmis met vigiliën opgedragen worden de derde Sinksendag « ter saligher ghedinckenissen van broeder Simoen Hutenhove ende joncfr. mergriete sbusers zijn wyf, fundateurs des cloosters onser vrouwenhove binnen Waerschote... »

Hiertoe bezette Margareta 16 s. par. sjrs. op een huis te Eekloo aan de grote baan bij het hospitaal. Twintig armen, in de dienst aanwezig, zullen een tarwebrood ontvangen, waarde 12 d. par. en 12 d. par. in specie. De kosten zal het armbestuur dekken met de inkomst uit het huis en de boomgaard van Simon Vrombout, « vors. stede ende lande 9 1/2 gemeten te Lembeke binnen de cuere ende vriede van Eecloo ende de strate die comt van Sleydinghe ende loopt te Capryckewaert »¹³.

Margareta sBusers leefde stil en afgetrokken in de Bijloke. Alvorens 4 Juni 1480 te sterven schonk ze nog 9 gemeten op het Vrouwenvelt aan de cappelrij en het gild

12. Stadsarch. Gent — Jaarr. W. 46 f° 62.

13. Aantekening in het Jaargetijdenboek der parochie Waarschoot, zonder dagtekening (Kerkarchief). Maar waarschijnlijk aangelegd vóór 1448.

van O. L. V. in de kerk van Waarschoot¹⁴. Zij was 41 jaar gehuwd en 18 jaar weduwe.

Simon rustte in de kloosterkerk. Margareta in de kapel van het hospitaal in de Bijloke. Beiden waren door het Vlaamse volk als heiligen vereerd.

V

Onder het bestuur van prior Nikolaas van Catwije was er onenigheid gerezen tussen klooster en parochie. De kloosterlingen waren niet geneigd op zon- en feestdagen een vroegmis te lezen in de parochiekerk en beweerden zelfs, als geestelijke instelling, ontslagen te zijn van belasting. De dorpelingen hadden graag een mis meer, omdat de bevolking aangroeide, hielden er aan belasting te heffen en zagen met lede ogen de goede gronden van de gemeente door het klooster langzaam ingepalmd worden. Dan maar overeenkomen. 4 October 1486 vergaderden na de hoogmis in de kerk : prior van Catwije met de fraters Coolins en Variaerts, vertegenwoordigers van O. L. V. ten hove met de notabelen der gemeente : amman Jan Locke, Jan Gasterman, Wouter van Bouchoute, Segher van Hyfte, Joannes Maenaut, Antonius de Coninck, Joannes van Kerckhove, Tristam vander Hellen, Henricus de Pau, Willem Blomme, Joannes Rogiers, Rogerus Rogiers, Willem Claes, Gillis Rogiers, Andries Martens.

Men kwam overeen geen punting en zetting te doen ten laste van het klooster maar wel van de pachters. Maar de paters zullen op zon- en feestdagen de vroegmis lezen of doen lezen, mits 7 p. par. sjrs vergoeding, te innen op Lichtelare, zo ze in gebreke blijven. De paters zullen ook geen nieuwe gronden te Waarschoot aankopen om uit te breiden¹⁵. Deze laatste schikking, een economisch verweer, komt ook in andere streken van Vlaanderen voor.

De dagen gingen tot Waarschoot, dat in 1452 verbrand was door de troepen van Lalaing, in 1499 in de vlammen

14. Vermeld in het handschrift voornoemd : J. van der Poorten. Het gild bezat dit eigendom tot 1796.

15. 16. Rijksarch. Gent — Kl. v. W. — charters. (Dozen) Cartulair W. f° 42.

opging bij de doortocht van de Franse troepen naar Gelderland. De dorpelingen mochten dan mis horen in het klooster, dat zich voorlopig hersteld had. Maar de Waarschoters waren te luidruchtig, volgden de aangeduide weg niet, liepen in het klooster waar ze niet zijn mochten... zelfs de vrouwen. Het ging zo verre dat de hertog van Boergondië moest tussenkomen (23 April 1500) ¹⁶.

Aangezien ook het klooster door de ramp geteisterd was, moest het koor hersteld worden. 6 Juni 1513 eerst kon de wijding plaats grijpen. Het hoogaltaar werd toegewijd aan O. L. V. ; een zijaltaar aan Joannes de doper en de evangelist ; een ander aan Benedictus en Bernardus ¹⁷.

19 Oogst 1530 werd Jacobus de Draeyere uit de abdij van Baudeloo prior te Waarschoot. Dit was een begin van de overname van het geestelijk vaderschap door de abdij van Sinaai ; wat een voldongen feit was, eenmaal de Hervormingsberoerten het contact tussen Noord en Zuid verbroken hadden.

De Hervorming !... voor Waarschoot de droevigste tijd van zijn bestaan gedurende 80 jaar. Inwendige verdeeldheid, mishandeling door eigen soldaten, strooptochten der geuzen, beeldenstorm, vlucht der bewoners, armoede zo groot dat in 1625 de pachters tot 50 jaar pachtgeld ten achter stonden. Tijdens deze ongelukkige periode werd prior Filip de Steercke, een Gentenaar, aangehouden (16 Aug. 1580), te Brugge opgesloten en gelost mits een premie van 2426 gulden. Het klooster werd verbrand en geschonden ; al wat niet te heet of te zwaar was meegenomen ; het gebeente van Simon Utenhove verspreid ; de goederen aangeslagen en openbaar verkocht ¹⁸.

17. Rijksarchief Gent, n° 38 : Bruine dozen.

18. Stadsarch. Gent 85/1 — 94bis, nr 17, 24 Oct. 1581 openbare verkoping te Waarschoot, ten voordele van het Hervormingsgezinde stadsbestuur van Gent om de onkosten te dekken van scholen, professoren, kerken en dienaars van het woord Gods.

1. — Het beluik van het klooster met een stenen huis, kasteel genoemd, met de bogaarden en twee dreven. — 18 g. 50 r. waarin het Vrijlant begrepen was.

2. — Het neerhof met huizingen, schuren, stallen, duivekeet, bogaarden, rondom bewald, 1 b. groot ; met meegaande landen, ettingen en weiden 70 g. 56 r.

In 1579 waren alleen in de priorij : Filip de Steercke, Lieven Cauterman, Pieter Ghuens en twee lekebroeders¹⁹.

-
3. — 7 g. 180 r. O. aan de Nederbanck.
 4. 6. — Het ackerken : 7 bulken, 13 g. 190 r., bij het Vennegoed.
 7. — 1 g. 2 r. land.
 8. — Het Bedelf : 2 g. 50 r.
 9. — Het Peerdebosch met plantinghe.
 10. — 3 g. 180 r. bos in hauschilk ; N. de Waterganck.
 11. — De hooghe banck — 7 g. 100 r. Z. aan de Peerdebosch.
 12. — De nedere banck.
 13. — 3 g. 13 r. bos in de Stringhen.
 14. — 7 g. 208 r. meers.
 15. — 5 g. 250 r. meers, Z. de waterganck, N. aan 't velt.
 16. — De caudekuekene. — 231 g. 131 r. Pachter Joos de rycke. (Deze naam komt niet van koud voedsel, maar betekent : afgelegen woonst. Hier in bos en heide met een dreef verbonden aan de Zoutweg.).
 17. — 524 r. land.
 18. — 4 g. 60 r. uit de gherode bosch ; Z. langs het Leiken.
 19. — 400 r. het langhe stick.
 20. — 448 r. te Jagherpade, N. het Leyken.
 21. — 877 r. land.
 22. — 525 r. in de Jagherpaele (grenspaal Waarschoot, Lembeke, Eekloo).
 23. — 3 g. 50 r. in de Weststraat.
 24. — De hectorbosch, de quaede acht ghemeten an het Maarken : 24 gm. 281 r.
De eekbosch, de goede zes ghemeten an de waterganck 25 gm. 75 r.
 25. — De rogghebedden, het quaede hunder 4 g.
 26. — De thien goede ghemeten, de thien quaede ghemeten, de zes quaede ghemeten : 26 g. 200 r.
 27. — De Moorthamers : 22 g. 100 r.
 28. — Voldersbosch, aan Z. van het Vijfbunderstraatje ; een bosselken op de Dam ; meester Charles (Clayssone) bosselken : 22 g. 501 r.
 29. — Het Hoogheweichbosch 7 gm., de riebosch 5 g. met nog een partij van 7 g. 18 r.
 30. — De trapeecke en het quaet ghemet : 5 g. 175 r., Wesseghemsmoer genoemd 1577.
 31. — De Westersche belau anden crommen elleboghe 12 g. ; tschaepereveldekijn 3 g. 160 r.
 32. — De Oostersche belau : 15 g. 100 r.
- Onder de bezittingen te Eekloo moet gemeld : het Schaeperiegoet 70 g. 250 r. Pachter : Pieter Luchtenpau.

19. Stadsarch. Gent. — Reg. v. alimentatie 1579 — Inv. 85/1, Serie 94bis, nr 12, f° 24. 30 April 1579 ontvingen de 3 zusters de Gheendt elk 10 p. gr. « te haren leefdage, als hoir van Simon Utenhove en

De prior overleed 22 Juli 1587 en de abdij van Baudeloo beheerde Waarschoot tot 1595. Wanneer in 1595 de nieuwe prior Willem van Castille de oude gebruiken en rechten der priorij wou herstellen botste hij tegen de onwil der inwoners van Waarschoot, die evenals in 1549 weigerden op te brengen voor de vroegmis. Doch de onwil vond grond in de armoede. Wanneer hij abt geworden was te Baudeloo in 1610, zond Willem een afvaardiging naar Waarschoot : Judocus de Soete, prior te Baudeloo en advocaat Bonifaas de Jonghe. Deze hadden een onderhoud met kerkmeester Daniel van Speybrouck, burgemeester Pieter Uuterschaut en oud-burgemeester Willem vander Sluus. Er werd wel bevestigd dat de paters voor de troebelen de hoogmis zongen en school hielden (latijn en grieks) voor de jeugd op de kosten der ouders ; maar de onderhandelingen liepen spaak.

Prior Theodoor Pybes, uit de abdij van ter Duinen gekomen in 1628, vond niets dan puin en ontreddering. Hij kreeg van de bisschop uitdrukkelijk bevel vier of vijf kloosterlingen uit ter Duinen mee te brengen en zelf verblijf te houden in Waarschoot ²⁰. Hij was een geleerd man en wist zelfs de refuge te Gent, waarvan de eerste wording dagtekent uit 1541, te herstellen. Maar de toestand te Waarschoot was nog niet opgeklaard. In 1645 nog moesten de paters en pastor Neerynck vluchten naar Gent voor de stropende Hollanders. Waarschoot stond dan onder het vaderschap van ter Duinen.

Vier jaar later, in de maand October, werd het landbouwaldaam met paarden, vee, zwijnen, granen, verkocht « wanneer het neerhof is afgebroken overmidts het clooster dese maent October is vertrocken binnen de stede van Ghendt » ²¹. Te Gent was het veilig, de geestelijke Overheid had de kloosters aangeraden zich in grote steden te vestigen uit veiligheid en... prior Jan Watervliet was een Gentenaar : wat ook wat zeggen wil !...

Margriete sbusers, stichters van het clooster te Waarschoot en het godshuis achter de priesteraije te bassevelde, naderhandt verandert in capetrij. » (Zelfde register).

20. Rijksarch. Gent. — Kl. v. Waarschoot, nr. 55.

21. Rijksarch. Gent. — Kl. v. Waarschoot, nr. 14. Inventaris ende ontfanck van peirden, koyen, enz.

Het vertrek uit Waarschoot, wat grote beroering verwekte onder de bevolking greep plaats toen Cornelis de Wit pastor was, Jan Dobbelaere burgemeester, Arent de Smet, Jan de Reu en Joris de Vlieghere schepenen.

Zij bonden een strijd aan tegen het klooster om wille van de zondagmis. Ze vonden steun bij Oudburg, bij de bisschop van Gent, bij de familie Utenhove. De Raad van Vlaanderen besliste dat het klooster dagelijks een mis moest celebreren op de grond van de fondatie, met ingang 23 April 1653. Maar het klooster liet niet los. De translatie werd dan goed bevonden naar de bulle van paus Gregorius XIII (1570) en met instemming der familie (8 Aug. 1659), van de prelaat uit S. Bernards aan de Schelde en de koning (15 Juli 1662). De abt van S. Pietersabdij liet in 1663 toe een kapel te bouwen in Gent. En de Raad van Vlaanderen gaf toe dat de fondatiemis te Gent gelezen werd (1663) ²².

Dit feit had voor gevolg dat Waarschoot in 1656 voor de eerste maal een onderpastoor kreeg, die betaald werd uit de inkomsten van het O. L. V. gild een aandeel van de tiendeheffers en van de gemeente.

Op de plaats, waar twee eeuwen God gediend was, kwam een eik- en olmplanting. Prior Cambier (1749-1768) liet op de grond, waar eens de kerk stond, het priorshuis bouwen, dat nu nog — maar in zeer bedenkelijke toestand — zichtbaar is.

Af en toe kwamen de paters van Gent naar Waarschoot. Zo stierf prior Cambier plotseling te Waarschoot (1 Jan. 1768) ²³.

27 September 1793 deed prior Petrus Riemslagh zijn blijde intrede te Waarschoot.

De genodigden waren : supprior Vera van Leede, dispensier Lud. Crevits van Kortemark, jubilaris Pieters van

22. Rijksarch. Gent. — Kl. v. Waarschoot, nr. 15. Ook aangehaald in het handschrift J. vander Poorten. Dus niet in 1662, zoals P. Verhaegen schrijft in zijn reeds genoemde studie.

23. 24. 25. Aangehaald door J. Vanderpoorten, die aanwezig was, en dus aanvaardbaar. Jac. Vanderpoorten van Lokeren, onderp. te Waarschoot 1791-1797 ; in 1802 pastoor te Sluis ; in 1810 pastoor te Zomergem, had een zeer bewogen leven door de tijdsomstandigheden. † 1820 in de ouderdom van 66 jaar.

Lembeke, fr. De Maeyere van Gent, fr. Maurits Thienpont van Gent, fr. de Schepper van Aalst, fr. vanden Berghe van Kortrijk, de Meyere van Melsene, Lammens, religieusen uit het huis en een gevlucht religieux uit Frankrijk.

Tevens waren ter maaltijd : pastor Pauwels met de onderpastoors J. vander Poorten en J. Amelot, baljuw de Vlieghe en greffier Floris du Song, die het kasteel bewoonde ²⁴.

Maar in 1796 waren 9 kloosterlingen verdreven uit hun priorij te Gent, die 9 Jan. 1797 verkocht werd. 26 Januari 1797 waren de bezittingen te Waarschoot in lekehanden mits 1000 gulden klinkende munt in de Franse staatskas ²⁵.

De verbondenen in 1814 lieten alles gelijk het was.

A. CASSIMAN

SPROKKELING

GELIJKE BEHANDELING, DOOR VRIEND EN DOOR VIJAND !

Begin September 1744, tijdens den oorlog van de Oostenrijkse troonopvolging, lagen Franse troepen — dit is, ons *vijandelijke troepen* — te Bellem gecampeerd. Op « *pene van plundering* » eisten zij van de gemeente Aalter 12 wagens hooi, 2 wagens haver, 11 wagens stro en 8 wagens brandhout.

Enkele dagen later lag er aldaar een leger van de Bondgenoten van Oostenrijk — dus troepen die ons per se *vriendelijk* gezind moesten zijn. Op « *pene van brandstichting* » eisten zij van Aalter 35 man op, die te zamen 130 dagen voor hen hebben moeten werken.

A. V.

GENT.		Jan Utenhove fs Jan X Katelijne vande Kerchove, fia Joes. XX Kath. vanden Thorre uit de Seelstrate † 1387 XXX Margriete Hoens, Wwe Jan Servolckers	
UTENHOVE, Scheldestraat.		Godevert	
Symoen † 1432 X		Jan X	
Katelijne sBrune, Wwe Clais de crane XX Mergriete Symoens		Josine vander Kuekene fia Symoens	
Jan X		Jan † 1464 X	
Mergriete Bets		Symoen † 1462 X 1421	
Pauweline		Katelijne Sersanders Mergriete sbusers fia Jans v. bassevelde en Kath. smuencx † 1480	
Mergriete X		Katelijne X	
Wouter vanderzype		Roeland van Wedergrate Wouter vandermeere Josine van Ydeghe † 1475 XX Pieter d'Adornes	
Roeland Josine Jan Antoon d'Adornes		Roeland Josine Jan Antoon d'Adornes	

SPROKKELING

BIJEN BEWONEN DE TOREN VAN ADEGEM

Jaecques Neut, laet jn maldeghem, oud xxvj jaer, partyen niet bestaende, verclaerst vande toecompste vande zaecke anders niet te wetene dan dat sdaechs te vooren eer de kercke brande eenen fransois Lambrecht ghegaen es vut casteel van Reesinghe naer de kercke van Adeghem voorseit omme te rooven het zeem vanden bien upde torre ende van daer commende zeyde dat hy het zeem dat hy mede brochte ghehaelt hadde upde torre van Adeghem ende jndien hy ghehad hadde eenen pollepele zoude veil meer zeem mede ghebrocht hebbe ; zeght niet affirmativelic te cunnen deposeren of het voorseit messchief ghebuert es duer toedoeene vanden voorseiden Lambrecht anders dan dat de spraecke zo ghemeene danof es ; verclaerst niet te ghesien thebbene den selven Lambrecht vutgaen met eenich vier maer datte zoude mueghen deposeren de ghene die de wacht hadde ande poorte, niet wetende wie de selve was.

Claes van Retsle, oud xxv jaren of daerontrent, partyen niet bestaende, verclaerst vande toecompste vanden brande vande kercke van Adeghem niet ghesien thebbene, mits hy alsdoen daer niet present en was, maer zeght de ghemeene faeme te gaene dat tselve gheschiet es by totdoeene van Fransois Lambrecht ; heeft oversulcx daernaer ghesproken den voorseiden Lambrecht die jeghens hem die spreect zeyde men wyt my de cause vandenbrande vande kercke van Adeghem ende ten es myn schult niet want jc en hadde anders gheen vier dan om den bunst te ontsteken ende daerof en conste de kercke niet branden, anders van toecompste vande zaecke niet wetende. (w.g.) Cl. van Retsle.

Roeland van Steenberghe, laet ter heerlichede van maldeghem oud liij jaeren of daerontrent, partyen niet bestaende anders dan dat den deposant es swaegher van sverwerers alfve zustre, verclaerst van de toecompste vande subjecte zaecke niet te cunnen deposeren dan dat hy wel weet dat de verwerere zeem ghehaelt heift upde torre van Adeghem, niet wetende wat middel hy daertoe ghebruuct heift.

Getuigenissen op los blad stekende in een Wezenboek van het ambacht Maldegem vande jaren 1571 à 1580, Rijksarchief te Gent, fonds Maldegem n° 626 tegenover f° 86 v", dd. 30.5.1575.

DE NAAM MEETJESLAND

Het heeft niet ontbroken aan pogingen om de enigszins bevreemdende naam Meetjesland te verklaren en dat reeds uit de tijd toen de naam het eerst volop aan de dag treedt. Pastoor Duvillers in zijn Almanak van het Meetjesland voor het jaar O.H.J.C. 1862, blz. 61 geeft de eerste, sindsdien populair geworden, verklaring : het *land van de Meetjes*, de oude wijvekens ; zelfs voegt hij uitvoerig de sage er bij hoe Keizer Karel op jacht in de buurt van Zomergem omwille van de oude meetjes die overal zaten te spinnen die streek haar naam gaf. De Bo in zijn Westvlaams Idioticon (1870) doet ons een tweede eveneens zeer verspreide opvatting aan de hand : het is het *Métiersland* ; hij voegt er zelfs aan toe « voortijds pays des Quatre Métiers » waardoor hij zelf het grote bezwaar tegen deze interpretatie opwerpt : de Vier ambachten (Boekhoute, Assenede, Aksel, Hulst) liggen immers helemaal buiten het oorspronkelijke Meetjesland. Wel waren dààr ook ambachten, namelijk Zomergem en Maldegem ; maar ook weer daarbuiten : de ambachten IJzendijke, Oostburg, Aardenburg, Moerkerke, Oostkerke, Dudzele, Meetkerke en verder het Brugse Vrije in. Bovendien is de hybridische benaming, half Frans, half Nederlands moeilijk te verantwoorden. Dit gaat nu juist wel goed bij de verklaring van August van Acker, stadssecretaris

te Eekloo die in 1894 ons meedeelt ¹ hoe « oude lieden uit het Noorden van Frankrijk en uit het diepe van West-Vlaanderen vertelden dat zij in vroegere jaren, tijdens den bloei der lijnwaadweverij, als werkkutsers, gelijk hunne voorouders hadden gedaan, de gehele streek afliepen alwaar meest lijnwaad geweven werd, en die streek noemden zij le pays des métiers, het *métiersland*, het land der weefgetouwen. De streek bepaalden zij tot den kring Nevele, Maldegem, Caprijcke, en van Caprijcke over Evergem tot Zomergem. Eecloo noemden zij la capitale du pays des métiers ». Inderdaad was in die streek, wellicht meer dan elders deze huisnijverheid verspreid. Deze verklaring lijkt me dan ook lang zo gek niet...

Dezelfde Van Acker zinspeelt in hetzelfde artikel op een andere traditie, namelijk die van de mede : « In den ouden tijd zegde men het honigzoete Meetjesland, namelijk het land van de boekweit, van de bieën, van den honig en den lekkerkoek ». Dat honigzoet lijkt me wel wat gefantaseerd : we zouden eerder zeemzoet verwachten !

In latere tijden krijgen we dan een paar verklaringen die ook al te geleerd, te papierachtig lijken : ze veronderstellen een zeer oude oorsprong van de naam en die blijkt uit niets. Prof. A. Carnoy stelt eerst voor ² *pays des parcelles*, of *pays des coins de terre*. Dat klopt weliswaar met de ver door-gedreven verdeling van de grond. Hoe « mete » die betekenis kan hebben wordt echter niet gezegd, wel wordt in een voetnota de Middelnederlandse vorm *mete* opgegeven als die van een landmaat. Later geeft dezelfde schrijver een andere suggestie ³ : « région entre Maldegem et Oostcamp (sic) ; on peut y comparer Meetkerke, où meet remonte certainement au moyen néerlandais mede, made, prairie. C'est donc la région des petites prairies. » Deze laatste verklaring heeft me ook lang toegelachen ; echter blijkt uit de plaatsnamen dat er in het eigenlijke Meetjesland weinig of geen meden of maden waren. De zandige dorre grond

1. Gazette van Eecloo, 29. I. 1893 ; deze inlichting evenals nog een paar andere dank ik ons medelid Mej. Dr. E. Dhanens.

2. Carnoy A., Origines des noms de lieu des environs de Bruxelles, Brussel 1927 p. 53.

3. Carnoy A., Dictionnaire étymologique, Leuven 1939-40, s.v.

leende zich trouwens niet tot het gebruik van hooiweiden wat de meden waren ; het woord houdt trouwens verband met maaien. Alleen zouden er meden kunnen gevonden worden in de valleien van de Ede en van de Kale. Het Woordenboek van De Flou althans geeft geen mede-plaatsnamen bij de Ede. Bovendien vertonen de enkele toponiemen die in het Meetjesland voorkomen de vorm *made* of *maat* ; alleen in het noorden komen enkele medenamen voor te Sint-Laureins en omgeving, dus in de buurt van de polders, waarin ze dan wel overvloedig voorkomen ⁴. Bovendien zal in het tweede deel van deze studie blijken dat die medenamen zeer waarschijnlijk nooit hooiweiden waren.

Anderen willen de naam afleiden van de oude vorm *mete* voor de landmaat *gemet*, meervoud *gemete*, ook door Carnoy vermeld. Het meten per gemet was echter over het hele noordelijk gedeelte van Vlaanderen verspreid ; bovendien hoe kan hier de verkleinvorm *meetje* verklaard ? Dezelfde moeilijkheid geldt voor het nog meer hypothetische *mat* of *mete*, een andere landmaat, elders *dagmat* of *deimt* genoemd : « zoveel als op een dag gemaaid kon worden » dus een andere afleiding van maaien. Er zijn geen aanduidingen dat deze maat hier maar ooit gebruikt werd.

Archivaris F. Prims stelde destijds voor ⁵ : het *land van de Medietates*, van de halfwinningen, (Fr. *métairies*), de hoeven of gronden verpacht voor de helft van de opbrengst. Het is echter niet bewezen dat dit stelsel hier meer voorkwam dan elders, het tegendeel lijkt eerder waar te zijn. Bovendien veronderstelt dit ook weer een oud ontstaan van de naam evenals die andere afleiding eveneens uit het Latijn, namelijk van *meta*, grenspaal. Wel waren er zeer

4. Zie Lindemans J., Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie XIX, 1945, blz. 2. Hoe voorzichtig men dient te zijn bij het inzamelen van plaatsnamen uit streken waar men niet thuis is, blijkt b.v. hieruit dat het eerste citaat dat schrijver uit De Flou overneemt : meedthiende te Kadzand in 1412 zeker en vast niet op een hooiweide teruggaat, wel op de cultuur van de meekrap, de bekende rode verfstof. In het archief van de Sint-Pietersabdij in het Rijksarchief te Gent zijn er tientallen stukken over processen over zulke tienden.

5. Of deze interpretatie ooit gepubliceerd werd, weet ik niet ; ik heb ze door mondelinge mededeling.

veel grenzen met al de dooreenlopende ambachten, keuren en heerlijkheden. Heette echter een grenspaal ter plaatse ooit meet ? ? Men late zich vooral ook niet in de war brengen door het woord *lamete* dat ouden van dagen nog gebruiken voor de rijksgrens in het noorden ; dat is eenvoudig verbastering van het Franse *limite*.

Anderen nog willen dat de naam zou wijzen op het oud gebruik van de omtuining der velden met *meetjes* of *maatjes*. Weer is dit gebruik niet eigen, dus niet typisch voor het Meetjesland en bovendien lijkt het me zeer twijfelachtig of dat woord ter plaatse gebruikelijk was ; thans kent men er enkel *paal* en *staak* of *tuinstaaak*. Ten slotte om alle mogelijkheid uit te putten voeg ik zelf er nog een bij ; bij mijn weten werd ze nog niet geopperd, maar ze lijkt me ten minste even aannemelijk als de meeste bovengenoemde. Bij velerlei spelen, zo voor volwassenen als voor kinderen, komen meten of meetjes te pas : strepen met krijt op een lei bij sommige kaartspelen, o.a. bieden en jassen : een boom met 7 of 10 of 12 meten ; strepen met de klomp op de grond getrokken bv. het barrespel en andere diergelijke jongensspelen. En komt de winnaar van een wedstrijd voor wielrenners niet « den eersten over de mete » ? Ook bij het knikkeren wordt er soms een meet getrokken en vooral bij het « *meetje stekken* » de streep waarnaar met muntstukken gegooid wordt. Ik kan echter niet zeggen of een of ander van die spelen eigen geweest is aan de streek zodat ze voor een vreemdeling typisch konden voorkomen. Ik laat dan ook deze mogelijkheid voor wat ze is.

Onlangs opperde dhr. F. van Es ⁶ de mening of Meetjesland niet eenvoudig een verzonnen naam was, een schepping van de luimig-drollige Pastoor Duvillers, zoals dit voor het Payottenland gebeurd is. Mogelijk ; misschien hing de naam, onbegrepen, in zijn oren uit de tijd toen hij pastoor was te Middelburg-in-Vlaanderen (1836-1854) en maakte de verouderde naam populair ?

Zowat al deze veronderstellingen zijn trouwens mogelijk ; zelfs kunnen verschillende door elkaar gelopen zijn. Er is

6. Van Es F., Pastoor Constant Duvillers, in Oostvlaamse Zanten, 1949, blz. 11 ook als overdruk, blz. 11.

althans van in de eerste jaren van volle verspreiding ($\pm$ 1860-70) een verwarring nopens de betekenis van de naam, zoals er ongewisheid heerst betreffende de ligging van de eerste oorspronkelijke kern. Vooraleer met een eigen gefundeerde verklaring te komen aandragen zal ik even die localiseringen nagaan, want voor de interpretatie is dit van het grootste belang. Deze onzekerheid is dan ook een grote moeilijkheid evenals de onzekerheid nopens de tijd van ontstaan en het ontbreken van oude vermeldingen. De oudst tot nu toe bekende vermelding, op één na, is de Almanak van het Meetjesland, waarvan de eerste jaargang van 1859 is. In bovenvermelde jaargang van 1862 duidt hij de ligging aan ; hij stelt het gelijk met Oudburg of de kastelenij Gent, door hem het burggraafschap Gent genoemd, zelfs geeft hij uitvoerig de grenzen aan, zodanig dat Zaffelare, Zeveneken, Heusden, Zevergem, Eeke er ook in betrokken worden. Het Algemeen Vlaams Idioticon (1865-70) geeft beknopter hetzelfde weer, zeer waarschijnlijk op een inzending van Duvillers zelf trouwens. Wat De Bo in 1870 er van zegt werd reeds hoger aangehaald. Blijkbaar willen allen mordicus het Meetjesland inschakelen in de oude administratieve indelingen : Vrije, Oudburg, Vier Ambachten, en het wringt steeds ! In 1874 zegt G. P. Roos in zijn Beknopt Geschied- en Aardrijkskundig Woordenboek van Zeeuws-Vlaanderen, westelijk deel, dat het Meetjesland is een landstreek tussen Stroobrugge (Maldegem) en Eekloo. Anderen, o.a. R. Blanchard⁷ verwijzen naar de driehoek Eekloo-Waarschoot-Zomergem. De interpretatie die straks gegeven wordt, sluit aan bij en steunt op de localisering van Roos. In zijn Woordenboek geeft hij in elk geval blijk van nauwkeurigheid en bevoegdheid.

De tweede moeilijkheid is de onzekerheid over de tijd van ontstaan van dit betrekkelijk jonge woord.

We hadden tot hiertoe gemeend dat er geen oudere vermeldingen van de naam bestonden. Bij doorwerking voor andere doeleinden van honderden archiefstukken uit de streek hadden we de naam vóór de 19^e eeuw nooit aangetroffen. In een addendum bij zijn artikel over Pastoor

7. Blanchard R., *La Flandre*, Parijs 1906, blz. 118-119.

Duvillers, vermeldt F. Van Es een excerpt hem toegestuurd door Dr. Paul Lindemans uit 1767 ⁸.

Een inwoner van Waasmunster schrijft aan de Raadpensionaris van Sint Niklaas om de uitvoer van vlas te bepleiten, hij schrijft o.m. over « een spinnerije van het soo genaempt Meetjesland houdende van duysende arme hekelarsen » ⁹.

Dat « soo genaempt » is niet zonder belang. De naam blijkt dus toen te bestaan maar niet algemeen gebruikelijk te zijn.

Het is niet duidelijk of de meer uitgebreide betekenis van het woord hier reeds bedoeld wordt of een beperkte kern.

De volgende vermelding is zoals reeds gezegd de Almanak van het Meetjesland, eerste jaargang 1859, door Meester Lieven, eigenlijk Pastoor C. Duvillers ; het centrum is voor hem Zomergem, waar hij zijn jeugd doorbracht. Van 1836 tot 1854 was hij pastoor te Middelburg-in-Vlaanderen. Behalve de hoger genoemde vermeldingen is er de naam van het plaatselijk weekblad te Eekloo « het Meetjesland » van 1865. Blijkens de vele gevallen waar de naam op enkele jaren tijds opduikt is het aan te nemen dat hij reeds enkele tientallen van jaren te voren moet bestaan hebben. Een toevallige ontdekking wees me op de mogelijkheid dat de naam zou ontstaan zijn in de buurt van Sint-Laureins, waarschijnlijk dan in de loop van de 18^e eeuw.

Laat ik dan nu het terrein zo wat voorbereid is met deze ontdekking op de proppen komen. Ik heb het woord *meet*, *mede*, *medeken*, in het meervoud ook *meen*, gevonden als appellativum, als soortnaam dus, en wel in de betekenis van *perceel* afwisselend dus met *stuk*, *reep*, *string*. Na systematische opzoekingen heb ik het juist 50 maal gevonden van 1646 tot 1796, in grondboeken (ommelopers), staten van goed, verkavelingen en dergelijke. Zo goed als telkens geldt het een perceel *bos* en laat ik alvast er aan toevoegen blijkbaar laagliggend bos. Een en ander wijst er op dat het een klein, kort perceel geldt.

8. Oostvlaamse Zanten, XXIV, 1949, blz. 94.

9. Rijksarchief Gent, fonds Waas nr. 604.

Hier volgen enkele van de meest typische citaten :

- 1646 dhelft van drye meen, van de oostsyde inne... synde een meet en half van 2 ghemete 4 roeden ; (te Sint-Laureins, Viermatenwatering 6° begin) (Rijksarchief Gent, Maldegem 835 f° 12 ; grondboek).
- 1646 twee meen busch, groot 1 gemet 45 roeden. (Te Sint-Laureins, Feiewatering 8° begin) (ibidem f° 289).
- 1664 twee meeden bosch tsaemen groot 5 linnen... metten suythende anden Crielwech ende metten noorthende an(den) Coolmeet. (Te Sint-Laureins, Gochelarewatering, 6° begin). (Rijksarchief Gent, Maldegem 633 f° 25 en 30 f° 48 ; staat van goed Joannes Haerens).
- 1670 een meedeken bosch groot 133 roeden ghenampt de soutenaer. (Te Sint-Laureins, Feiewatering, 6° begin). (Rijksarchief Gent, Maldegem 633 f° 63 verso, in margine).
- 1683 ses ghemeten landt ende bosch ghenaemt de backersputten consistende in seven meeden... waervan d'eerste streckt suyt ende noort,... noch drye meeden aen de westsyde vande voorgaende meede, ... noch drye meeden aen de westsyde van de voorgaende mede. (Te Sint-Laureins, Feiewatering 6° begin). (Rijksarchief Gent, Maldegem 824 f° 61 verso ; staat van goed van Passchijne Maes). Zelfde tekst anno 1732 (RA. G. Maldegem 549) en anno 1786 (RA. G. Maldegem 852 ; staat van goed Theresia Josepha Haerens 2° Cap. 2° art.).
- 1687 Jtem noch eene partye bosch... synde diuersche medekens neffens elcanderen. (Te Sint-Laureins Feiewatering 2° begin). (RA. G. Maldegem 72 ; staat van goed van Maria Therese Haerens f° 12).
- 1687 Jtem noch 420 roeden bosch commende met den suythende met eene meede bosch op sheerens jan leet straete. (Te Sint-Laureins, Feiewatering 2° begin). (RA. G. Maldegem 72 ; staat van goed Marie Therese Haerens f° 12). Zelfde tekst anno 1758 (RA. G. Maldegem 848 ; staat van goed van Joanna Carolina de Jonghe).
- 1709 Joffrouwe Marie Anna Dhercker met vier meeden bosch. (Te Eekloo 64° begin). (Stadsarchief Eekloo 110 f° 547 ; grondboek).
- 1715 Ten oosteynde daeraen... ligghen twee corte meeden bosch ; ... noort daeraen noch twee langhe strijnghe bosch... Competeert Pieter Goossens jnde twee cortste meeden tot $\frac{1}{8}$ paert van de gheheele partye ; Dheer Anthone Ignace van Steelant met de reste van de selve cortste strijnghe ; ... de gheheele twee langhe strijnghe... (Te Sint-Laureins Viermatenwatering 25° begin). (Rijksarchief Brugge A 3099 f° 137 ; grondboek).
- 1715 aen d'oostsyde daeraen, verhaeckende naer den midden met een meedeken oostwaert. (Te Sint-Laureins Viermatenwatering 20° begin) (ibidem f° 100 v°).
- 1731 d'helft van een ghemet bosch,... wesende den oosterschen meet soo die gheleghe is tusschen syne grachten metten westerschen meet vande selve partye aende westsyde. (Te Maldegem Moerhuizewatering 13° begin). (RA. G. Maldegem 177 ; staat van goed

van Joannes Vermeersch). Zelfde tekst anno 1740 (RA. G. Maldegem 839 ; staat van goed van Pieter Vermeersch.

1758 315 roeden bosch in differente meedekens. (Te Sint-Laureins Feiewatering 2^e begin). (RA. G. Maldegem 848 staat van goed Joanna Carolina de Jonghe).

Van de 50 plaatsen waar een meet vermeld wordt liggen veruit de meeste op Sint-Laureins en de andere er vlak bij, namelijk een te Sint-Margriete in Beostereede, twee te Maldegem in de Moerhuizewatering, niet verre van Stroobrugge en zes te Eekloo, één bij de Boterhoek, vijf tussen Moerstraat en Ziedelingen, dus alle tegen Sint-Laureins aan. Het is bekend dat Sint-Laureins betrekkelijk laag ligt en moeilijk afwatert, daar het als een kuip vormt, langs het Noorden afgesloten door de oude duinenrug waarop de Gravejansdijk ligt. Ik heb bijna alle 50 meden kunnen localiseren, alle liggen tamelijk laag, namelijk tussen de hoogtecuren 3 en 4 terwijl die oude duinenrug op 4 tot 6 ligt. Ik heb elders in de omgeving gezocht : op de hogere gronden van Adegem en Maldegem en Eekloo, te vergeefs. Evenmin vond ik iets te Kaprijke. Van Dale en Janssens vermelden in een nota van de redactie¹⁰, naar aanleiding van de plaatsnaam *Sasekinsmeed* : « Wat is meed of meet ? Het wordt ook als gewoon naamwoord ter aanwijzing van een stuk lands gebruikt. Zoo lezen wij van « eenen langen meedt ruim 3 gemeten groot. » Waaruit dit laatste citaat gehaald is, wanneer het te dateren valt en waar die meedt ligt heb ik niet kunnen vinden. Misschien geldt het een plaats tussen Aardenburg en Sint-Laureins, bv. in de Biezen, waar de grondgesteldheid sterk overeenkomt met die van Sint-Laureins ?

In dezelfde streek waar wij meet als appellativum aantreffen : Sint-Laureins en aangrenzende stroken van Eekloo, Maldegem, Sint-Margriete en Sint-Jan-in-Eremo komen enkele plaatsnamen met -meet voor. Bij De Flou vond ik er 5, namelijk te Sint-Laureins het *Bertelmeedeken* (De Flou localiseert het verkeerdelijk op Sint-Jan-in-Eremo), verder te Sint-Jan-in-Eremo het *roode meedeken*, te Eekloo (vlak bij de Boterhoek, dus tegen Sint-Laureins aan : de

10. Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuws-Vlaanderen, 1856, deel I, blz. 231.

Mekensakker, het *Mekensbuysken* en het *Mekensstraetken*. Ik heb er nog 13 bij gevonden, nl. te Sint-Laureins de *Bekaertsmeen*, de *Coolmeet*, de *langhe meet* (3 verschillende) de *schoone meet*, *wychaertsmeet* ; te Sint-Margriete de *lange meet* ; te Eekloo de *corte meedekens*, de *corte meekens akker*, de *lange meedekens*, de *lange meedekens akker*, de *meekens*.

Er komen ook enkele plaatsnamen voor met den vorm *-maat*. Dr. Lindemans in zijn artikel « Toponymische verschijnselen geografisch bewerkt »¹¹, steekt alle « meet » en « maat » namen in één zak en haalt ze er alle uit als hooiland. Ik ben overtuigd dat veel maat-namen iets anders zijn en ook steeds geweest zijn dan hooilanden. Als voorlopig bewijs : er komt ook een appellativum « maat » voor, enigszins met de betekenis van onze meden, maar toch niet helemaal, nl. geen stukken land, onderdelen van een grotere partij land, maar wel omgekeerd een grotere oppervlakte : in het grondboek van Eekloo a° 1709¹² komen tientallen vermeldingen voor in de aard van de volgende : « 7 stucx in 3 maeten, 6 stucx in 2 maeten, 9 stucx in 3 maeten, 4 stucx in 2 maeten ende ten suyteynde maer één synde aldaer een hofstede. »

Rechtstreeks doet dit hier niets ter zake, wel onrechtstreeks, het toont dat we voorzichtig moeten zijn als we de vraag gaan stellen, welk woord « meet » hebben we hier in de betekenis van stuk of reep land, wat is zijn oorsprong ?

Ik meen dat Dr. Lindemans op het spoor van De Flou wel gerechtigd is om tot het besluit te komen dat vele « meet- » en « maat- » namen in de kuststreek wel voortkomen van vroegere hooilanden. Is dan onze mede = perceel bos, hetzelfde als « meet » = hooiweide ? Dat kàn, vooral toen het woord vrij kwam doordat het ding ophield te bestaan. Ik bedoel : een en ander wijst er wel op dat in de kuststreek vroeger vóór 1500, wel grasland gemaaid en gehooïd werd. Dat is nu sinds lang niet meer het geval. Wanneer hield dit op ? Ik weet het niet te zeggen. We

11. Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie, XIX, 1945, blz. 217.

12. Stadsarchief Eekloo nr 110.

weten nog zo weinig van de oude landbouw. Een vage aanwijzing hebben we aan de plaatsnamen : er zijn onder de woorden die met « meet » of « maat » een samenstelling vormen o.a. enkele oude persoonsnamen die na 1500 niet meer voorkomen, bijv. in *abinsmeet*, *verdiboutsmeet*, *dankolfmeet*, of ook nog andere oude woorden bv. *vronemeet*, *mekelmeet*. Toen de wijze van boeren veranderde en minder hooi nodig was (met de invoering van de raap ? ? ?) en de hooilanden afgeschaft werden kon dus het woord meet een andere betekenis krijgen nl. dat van stuk land in het algemeen. Hetzelfde is gebeurd met bijk, oorspronkelijk beluik, omtuinde grond, dat meer naar het Zuidwesten, te Adegem, Ursel, Zomergem zo druk gebruikt werd en wordt. Echter is het wel vreemd dat dat ons woord « meet » en « mede » vooral om niet te zeggen uitsluitend voor een bos gebruikelijk was. Wel was er tussen bos en grasland niet zulk scherp onderscheid : de oorspronkelijke weide had als eerste betekenis jachtgebied (denk aan weitas en uitweiden) ; de veeweide was de grond het langst in gemeenschappelijk bezit en in wilde toestand gelaten, waar wat bomen, heesters en struiken, wat gras en respectievelijk wat heidekruid of wat biezten en riet groeide en daar graasde het vee van het hele dorp.

Maar bos en hooiland zullen al moeilijker samengaan. De hooilanden waren, naar alles er op wijst, gecultiveerd land en particulier bezit ; dat blijkt o.m. uit de vele plaatsnamen met persoonsnamen. Het is wel nog mogelijk dat meet van hooiland eerst de betekenis van stuk land en daarna van perceel bos aannam. Het kan ook dat de lage hooilanden juist meest tot bossen gemaakt werden, vooral omstreeks 1400 toen het waterpeil verhoogde door het doorspoelen van de onderwaterse dam die de Honte vóór Kadzand grotendeels van de zee afsloot ; de hoge tij kwam daardoor heel wat hoger. Hierdoor werden de grote overstromingen uit die tijd veroorzaakt die in de Polders en ook dieper in het land grote moeilijkheden met de afwatering meebrachten.

Ik meen dat we toch ook naar een ander mogelijkheid moeten uitzien : In het Groot Woordenboek der Ndl. Taal wordt op het woord *meetje* gezegd : « zoo heet elkeen der stukken land bij ingepolderde gronden, die door greppels

of meetgoten in vierhoekige stukken verdeeld zijn, die ongeveer 8 maal langer dan breed zijn ». De aangehaalde teksten slaan echter hoofdzakelijk op Groningen. Toch kunnen we een paar parallele gevallen bijvoegen die in het Zuiden thuishoren. In het Noordwesten van de Antwerpse Kempen, o.m. te Kalmthout werden en wordt volgens het Antwerps Idioticon van Cornelissen en Vervliet en volgens het onuitgegeven Woordenboek van de Landbouw van Dr. J. Goossenaerts, vóór het zaaien van de haver (en de klaver daarin) het bouwland speciaal klaargemaakt ; daartoe werd het ingedeeld in stroken of bedden van 10 à 15 meter breed en zo sprak men dan van een meet haver. In het Land van Waas werden *meeten* gestoken, d.i. volgens Joos' Idioticon « Hier en daar met de spade een slootje (sic) maken om het land beter uit te wateren ». Mijn zwager, dhr. L. Van Cleemput uit St. Gillis kent het werkwoord *meeten* = de greppel verdiepen na het zaaien. Let wel : meet te Kalmthout en in het Land van Waas met scherpe ê.

Nu vraag ik me af of er bij het aanleggen van een nieuw bos, in dat lage, enigszins sompige land van Sint-Laureins ook niet het land in meten, in stroken gelegd werd met voren en grachtjes daarin voor de afwatering. Ziehier trouwens een tekst uit 1726 die die veronderstelling schijnt te bevestigen : « twee lynen meersch, synde nu in cleyne strijnxkens ghedolfven om bosch te maecken »¹³ ; het geldt land in de Gochelare watering 3^e begin te St. Laureins. De meeste bossen aldaar waren « taillebossen » die na 8 of 9 jaren gekapt werden, vooral elzen.

Een voorbeeld van elders n.l. te Zoersel in de Kempen, a^o 1734 « zoo hebben we het den zomer laeten omspaeyen, 3 1/2 voet diep en 6 voet breet en daar benevens gragtjens gegraeven om het water af te laeten » uit Notitieboek van Plantagien van ... d'abdijs van St. Bernaerts » gedrukt in « Oudheid en kunst » 1938 blz. 27.

Het is bekend dat de meeste strecknamen niet door de bewoners zelf uitgevonden zijn maar veeleer door de huren

13. Leggher of grondboek van de kerk van Sint-Jan-in-Eremo, Rijksarchief Brugge, Aanwinsten 15895 f° 23.

en niet zelden met een spottende bedoeling. Misschien hebben de omwonende polderboeren geringschattend neergezien op dat gemurw met greppels en meten om een armzalig bosje aan te leggen en hebben ze een schampere variante van het algemene Houtland uitgevonden ? ?

Welk woord « meet » ligt hier dan ten grondslag ? De uitleg van een *meetje steken* in het Wase Idioticon en van het werkwoord *meeten* schijnt er op te wijzen dat hier eerst bedoeld wordt de voor, de greppel, zelf. De betekenis door een greppel afgelijnde ruimte, zoals meet te St. Laureins en te Kalmthout kan daar heel goed uit voort gekomen zijn (vgl. het Latijn « finis » èn grens èn grondgebied). Deze meet = greppel kan hetzelfde woord zijn als meet = streep van « meetje stekken met munten » en dus het Latijn « meta = grens ». Misschien kan nog aan een andere stam gedacht worden tot nu toe niet vermeld onder onze 14 verklaringen ! nl. *mad*, bewaard in *metworst* in *metsele*n en in *moes* met een grondbetekenis van slaan, houwen, snijden (zie Franck-van Wijck, Etym. Wdb. i.v. *Moes* en *met*).

Een moeilijkheid is er voor beide veronderstellingen, trouwens ook voor het samenrijmen van de meten van Waas en Kalmthout met ons Meetjesland. Beide, meet = streep en meet zoals in *metworst* en trouwens ook Meetjesland hebben een zachte ee. De Kempische en Wase meet hebben beide een scherpe ê. En onze *meden* te St. Laureins ? Dat is niet met zekerheid te zeggen vooralsnog. Op een paar na staan wel alle met een dubbele ee. Weliswaar kan men op de spelling van de XVIIe-XVIIIe eeuwen niet veel staat maken, toch lijkt het me waarschijnlijk dat we ook hier met een scherpe klank eê te doen hebben. Misschien zal een enquête te St. Laureins het woord nu nog levend vinden, (althans in een plaatsnaam), en hebben we dan zekerheid betreffende de uitspraak. De samenhang met de Wase en Kempische « meeten » zou hier een steun te meer krijgen.

Hoe kan dan de « meêten » aanleiding geven tot het ontstaan van de naam Meetjesland ? Er moet een dooreenlopen en onderling beïnvloeden van de verschillende meten verondersteld worden, meer bepaald met de meet = hooiland, die meen ik wel een zachte ee had. In een artikel

getiteld « Kontaminatie » geeft P. Gerlach Royen¹⁴ tientallen voorbeelden van zulk dooreenlopen. Er is trouwens nog een andere verklaring, die op den koop toe iets anders er bij verklaart : Laten we even veronderstellen dat om 1700 in de buurt van St. Laureins de naam Meêtjesland ontstaat voor de streek tussen Eekloo en Stroobrugge. Die naam wordt te Eekloo en meer naar het zuiden opgevangen en toegepast voor de streek om Eekloo. Ze begrijpen daar echter het woord niet, brengen het in verband met andere *meetjes* of wellicht met *métiers*, hetzij de ambachten, hetzij de weefgetouwen en door de verwarring, door de geleerde volksetymologie ontstaat van zelf de vorm Meetjesland met zachte ee. Tenslotte de verspreiding van de naam schijnt meer schriftelijk dan mondeling gebeurd te zijn. Tot voor kort leefde de naam niet in de mond van het volk.

Het opduiken van de naam 100 jaar vroeger dan we tot nog toe wisten verandert m.i. niets aan de al dan niet geldigheid van mijn verklaring.

Dat we in onze teksten wel vaak de diminutief-vormen *medeken* of *meeken* aantreffen en niet één enkele maal de vorm *meetje*, is geen bezwaar : de oudste vorm voor de diminutief is voor het hele Nederlands taalgebied met het suffix -ken of -kin. Onze streek heeft overwegend nog de vorm met -ken : *meisken*, *stoelken*, *manneken*, soms echter vooral voor woorden met -d of -t achteraan de vorm met je : *liedjen*, *beetjen*, *hofdsteedjen* (in dezelfde bescheiden uit de XVIIe en XVIIIe eeuw als meken steeds ook *Hofsteden*). Het ware wel interessant in geschriften van omstreeks 1700-1800 na te gaan wanneer b.v. hofstedeken, liedeken tot hofdsteedjen en liedjen worden.

Om te besluiten, een afdoende verklaring breng ik nog niet. Veel meer dan een hypothese opbouwen is het nu nóg steeds niet, maar me dunkt dat het voorkomen van de naam « meet » als soortnaam juist in die streek door de meest vertrouwbare zegsman, Roos, aangewezen als de kern van het Meetjesland iets meer dan een toeval moet zijn en aan mijn hypothese een goede grond geeft.

We zijn met onze medekens bos nu eigenlijk nog niet aan

14. Tijdschrift voor Taal en Letteren, Tilburg 1924, blz. 192.

de landschappelijk typische lange stukken met elzen omzoomd ; het Meetjesland zou dus oorspronkelijk zijn de streek met de bosjes els. De verkoop van het « taille »-hout bleek volgens de staten van goed in de XVIIe en XVIIIe eeuw een niet onbelangrijk deel van het inkomen van de bezitters en gebruikers.

Zoals gezegd neem ik aan dat bij de uitbreiding van het Meetjesland, andere meten of meetjes, tot zelfs métier toe, het jonge woord Meetjesland, uit ons meet = perceel ontstaan en door velen niet begrepen, kunnen doorkruist hebben.

Mijn verklaring is dus niet dwingend en klaarblijkelijk, ze hangt met haken en ogen aaneen. Ik meen echter dat deze ketting van veronderstellingen om alle moeilijkheden te ondervangen niet al te spatieus is en althans, zoniet de vaste verklaring gegeven wordt, er toch een en ander bijgebracht wordt dat licht werpt op dit stekelige probleempje.

Dr. E. TIELEMAN

SPROKKELING

ER KOMEN GEEN ZOMERS MEER GELIJK VROEGER ?

In 1731 vroor het omtrent Sinksen, in het bloeien van het koren en was de Zomer buitengewoon droog. De schade die de inwoners van Aalter hierdoor in hun vruchten geleden hebben, werd op 1786 pond groot geraamd.

A. V.

DE KERKJES VAN HET MEETJESLAND

Alle bouwwerk vertoont eensdeels eigen individuele eigenschappen, waardoor het gedifferentieerd wordt van elk ander werk, anderdeels karaktertrekken die het gemeenschappelijk bezit met andere bouwwerken die in dezelfde streek en in dezelfde tijd ontstaan zijn. Alle bouwwerk draagt daarenboven een stempel die eigen is aan het materiaal — natuursteen of baksteen — waarin het opgetrokken is.

Zeer boeiend is het, in een bepaald gebied, de onderlinge gelijkenis en verschillen van de bouwwerken na te gaan en deze dan verder ook te vergelijken met de bouwwerken van naburige streken.

Aan Romaanse gebouwen is het Meetjesland zeker niet rijk. Nochtans bezitten wij uit de Romaanse periode twee belangrijke fragmenten : 1° het kerktorentje van Adegem en 2°, althans voor hen die Assenede tot het Meetjesland rekenen, de viering, de benedengeleding van de toren, het middenkoor en het transept van de zwaar geteisterde kerk dezer gemeente. Beide zijn in natuursteen opgetrokken en dateren uit de tweede helft der XII^{de} eeuw. Door haar merkwaardige keperhoogversiering is de kerk van Assenede verwant met de Gentse St. Jacobskerk.

Het torentje van Adegem is daarentegen meer met het Westvlaamse type verwant. Oorspronkelijk was het de vieringtoren van een kruiskerk. Ter hoogte van het dak gaat

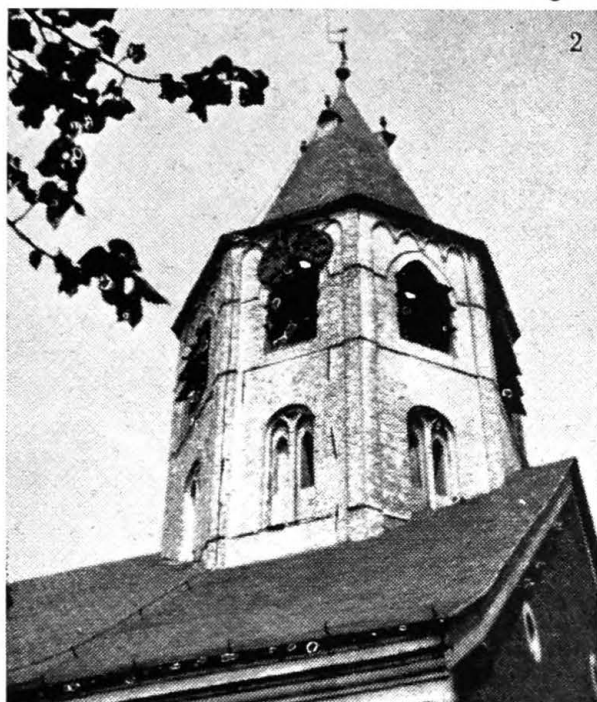
hij van het vierkante naar het achtkante grondvlak over. De eerste geleding is met rondbogige blindnissen versierd ; de galmgaten in de tweede geleding zijn door een zuiltje in twee verdeeld. Waterlijsten scheiden de geledingen en omlijsten blindnissen en galmgaten.

De oudste baksteenconstructie van de streek was de XIII^{de} eeuwse vroeg-gothische toren van Eekloo, die in 1878, samen met de gehele kerk werd gesloopt. Merkwaardig was de breed uitgebouwde torenvoet, waarin zich oorspronkelijk een open portaal bevond. Zijn slanke silhouet, de harmonische behandeling van de vier muurvlakken met hoeklisenen, met elkaar gecombineerde spaarvelden, mooi getraceerde galmgaten en een sierlijke boogfries van elkaar kruisende hoogjes : dat alles maakte van Eekloo's toren een vooraanstaand element in de regionale architectuur.

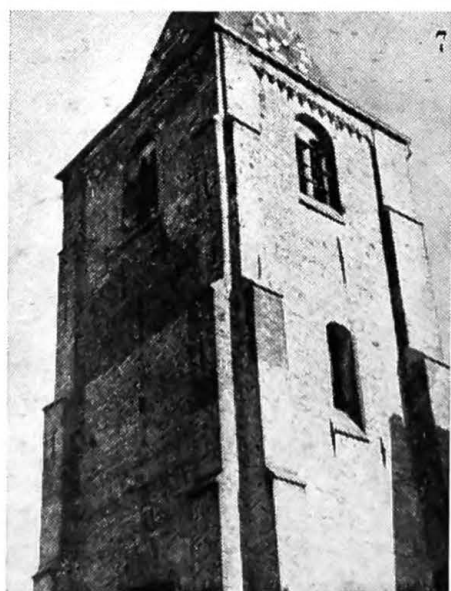
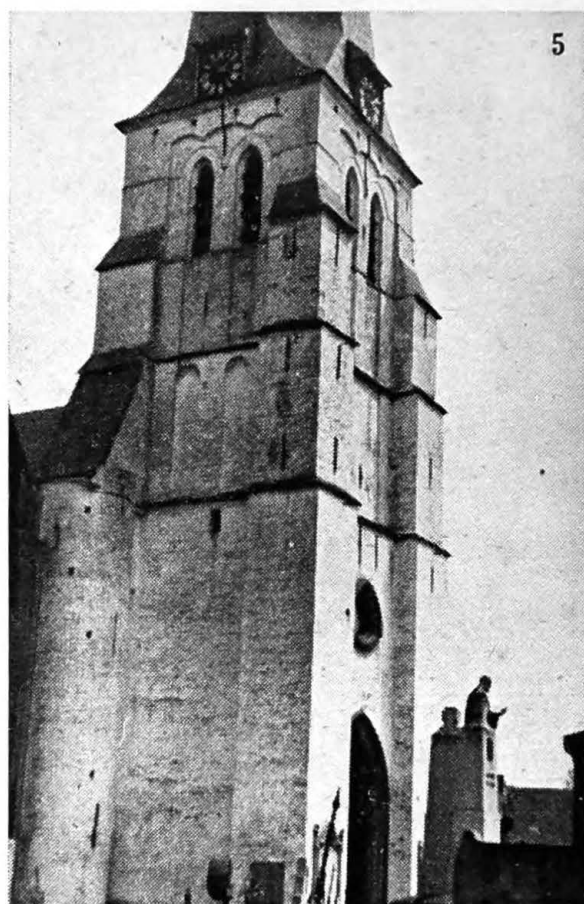
Uit de studie van de voormalige parochiekerk van Eekloo is gebleken dat zij in menig opzicht op invloeden wees uit oost en west, en op haar beurt invloed uitoefende op de kerken van haar onmiddellijke omgeving, waaraan het karakter van het stadje als marktplaats en pleister-plaats zeker niet vreemd is.

De kerken van Adegem en Eekloo, beide in het hartje van het Meetjesland gelegen, zijn in menig opzicht de voortypes geweest van de gothische bakstenen dorpskerken in de omgeving. Vieringstorens vindt men te Maldegem (viering en benedengedeelte van toren $\pm$ 1300), te Ursel, te Kaprijke, Bassevelde en Sleidinge. De enige totaal vierkante centraaltoren in het Meetjesland is de herhaalde malen geteisterde en gerestaureerde toren van Zomergem. In elk muurvlak vertoont hij in de benedengeleding een reeks van vijf blindnisjes, waarvan het middenste smaller is dan de overige, en in de bovengleding drie galmgaten. Deze toren dateert uit de XIII^{de} eeuw.

De toren van Eekloo was een westtoren, evenals die van St. Salvator te Brugge, die van Damme, Lissewege en Oostkerke. Het kerktype met westtoren vond navolging te Waarschoot (einde XIV^{de} eeuw), te Lembeke, Oostwinkel en St. Laureins. Terwijl de toren van Eekloo, door zijn uiterst vlak karakter nog aansluit bij het Romaanse stijleigen, vertonen de andere Meetjeslandse westtorens steunberen aan

1. Adegem. — 2. Kaprijke. — 3. Bassevelde. — 4. Maldegem.

5. Waarschoot. — 6. Lembeke. — 7. Oostwinkel. — 8. St. Laureins.

de hoeken. Vooral de drie laatstgenoemde, met hun dubbele hoekfrijten met talrijke versnijdingen, verkrijgen daardoor een echt gothisch dynamisch karakter.

Anderzijds schijnt de levendige vormgeving van Eekloo's toren bijdragen te hebben tot de verspreiding van sommige architectonische siermotieven : lisenen, blindnissen en boogfriezen vinden wij in het Meestjesland zowel op centraaltoren als op westtoren.

Blindnissen, als zelfstandig siermotief of als omlijsting van vensters en galmgaten, vinden wij in nagenoeg al onze oude kerktorens.

De boogfries, die Eekloo's toren zo sierlijk bekroonde zien wij terug in verschillende vormen, al of niet gecombineerd met lisenen of aansluitend bij de hoekfrijten. Te Kaprijke zijn het tamelijk brede bogen, vier op elk muurvlak en drie boogzwikken vormend terwijl zij aansluiten bij de licht vooruitspringende kroonlijst en de hoeklisenen. Te Bassevelde daarentegen zien wij op elk torenvlak een reeks van negen of tien kraagsteentjes die de vooruitspringende kroonlijst ondersteunen, dewelke eveneens aansluit bij de hoeklisenen. De wand van het cylindrische traptorentje, twee geledingen hoog, is gans in smalle spaarvelden opgelost, dewelke door slange traceringen omschreven zijn. In de bovenste geleiding vinden wij de fries met elkaar kruisende boogjes terug. Zij verschilt van die van Eekloo in zoverre deze laatste een hangende boogfries was ; hier daarentegen groeit zij rechtstreeks uit de blindnissentraceringen. Ook de transeptgevels van de kerk van Bassevelde zijn met hoogtraceringen bewerkt.

Te Lembeke en te Oostwinkel vinden wij ook hangende boogfriezen aan de kruin van de toren.

Het is niet steeds met zekerheid uit te maken, noch voor de kerken met vieringtoren, noch voor de kerken met westtoren, welke de vorm was van het oorspronkelijke schip : dit ten gevolge van de herhaalde verbouwingen, herstellingen en vergrotingen, of zelfs door sloping.

Nochtans zien we dat in de loop der gothische periode het type der Vlaamse hallekerk nagenoeg algemeen verspreid wordt. Deze simplistische bouwoplossing, waarbij de drie beuken nagenoeg even hoog en even breed zijn, en elk

afzonderlijk door een zadeldak afgedekt zijn, is trouwens een bodemvaste schepping van onze kuststreek. De hallekerken van het Meetjesland behoren tot de meest oostwaarts gelegenen van het type. Oostwaarts van het Meetjesland komt het type slechts sporadisch voor, bij voorbeeld de kerk van St. Maartens Akkergem en het koor van Stekene-Waas.

Merkwaardige gothische kerken of fragmenten zijn : de zijkoren van Assenede, de hallekerken van St. Laureins, Zomergem, Oostwinkel, Maldegem, Sleidinge.

De hallekerk van St. Laureins kreeg omstreeks 1555 (datum in buitenmuur) een nieuw koor met kooromgang en drie straalkapellen.

Een uitzonderlijke verschijning in de regionale architectuur — trouwens ook excentrisch gelegen — is de in 1503 gestichte en kort daarna opgerichte kerk te Watervliet, in de polder. Zij vertoont een basilikale aanleg en bestaat uit een driebeukig schip, viering en transept, koor met kooromgang en een absidiale kapel. Zij was oorspronkelijk met een dakruitertje bekroond. Pas tijdens de restauratie van 1891-93 werd de toren er aan toegevoegd. Wij vermelden tenslotte het XVe eeuwse kerkje met centraaltoren van het nabije Middelburg in Vlaanderen, dat door de Heer Bladelin werd gesticht.

Het lot van onze kerkjes van te lande is in de loop der eeuwen tamelijk identisch geweest, werd de toren een of meermaals door bliksem getroffen, brandde het dak al eens af, spoedig waren zulke rampen hersteld. Erger was het tijdens de godsdienstoorlogen van het einde der XVI^{de} eeuw : menig kerkje werd zwaar geteisterd, enkele zelfs totaal vernield. Traag zou de wederopbouw vorderen. Typisch voor deze toestand is het geval van Eekloo, waar na de beeldenstorm slechts het schip en het transept bruikbaar werden gemaakt. Het koor bleef tot 1772 in puin.

Eenbeukige kerkjes uit de XVII^{de} eeuw zijn de parochiekerk van Ronsele en St. Jan in Eremo, de kloosterkapel van O.L.Vrouw ten Doorn te Eekloo en de bedevaartkapel van O.L.Vrouw van Stoepe te Ertvelde. In de volgende eeuw ondergingen zij evenwel belangrijke vergrotingen. Ook de

kerk van Oost-Eekloo werd in de XVII^{de} eeuw heropgebouwd en in de XVIII^{de} eeuw vergroot.

Achttiende eeuwse kerkjes zijn die van Kluizen (1772, vergroot in 1844) en Evergem (1784).

Een kritische phase voor onze oudere parochiekerken was wel het einde der XVIII^{de} en het begin der XIX^{de} eeuw, tengevolge van de vergrotingswerken, die noodzakelijk werden gemaakt door de algemene aangroei der bevolking, en de zogenaamde verfraaiingswerken.

Bassevelde's kerk had reeds in het begin der eeuw, in 1707-10 zijn gothische vensters zien verdwijnen. Hoe spijtig dit ook weze voor dit overigens zo fraaie kerkje, toch moet men erkennen dat het laat-barokke kleedje waarin de kerk, zo binnen als buiten, gestoken werd, niet zonder smaak werd aangepast.

De oorspronkelijke gotische vensters van de kerken te Eekloo, St. Laureins, Maldegem, Sleidinge en Oostwinkel werden door klassicistische vervangen. Slechts hier en daar, op de zijmuur van een transept bij vb. werd een oorspronkelijk venster, zij het dan ook dichtgemetseld bewaard.

Anderzijds werden toen enkele kerken, op de toren na, in neo-klassieke stijl wederopgebouwd. Dit was het geval te Lembeke in 1776-77 en te Kaprijke in 1789 ; te Adegem in 1842. De kerk van Knesselare werd in 1790-92, op het gothische koor na, nieuw gebouwd (in 1885 gesloopt).

De XIX^{de} eeuw, met haar neo-gothische bouwwoede, zag de oude kerk van Eekloo verdwijnen ; zij werd in 1878 gesloopt ; behalve haar XIII^{de} eeuwse toren, waren beuken en transept van de XV^{de} en XVI^{de} eeuw ; het koor was in 1772-74 heropgebouwd, ongeveer op de oude grondvesten. De XV^{de} eeuwse kerk van Lovendegem werd in 1896-97 doodgerestaureerd. Te Ertvelde werd in 1851 een nagenoeg gans nieuwe kerk gebouwd.

Van de oude abdijen van Oost-Eekloo, Zoetendale (Maldegem) en Doornzele (Evergem) herinnert weinig of niets aan de oude stichten : te Zoetendale resten een poortfragment en een paar hoeven ; te Oost-Eekloo een hoeve en een XVIII^{de} eeuws kasteeltje. Te Waarschoot rest van de XV^{de} eeuwse priorij nog een verwaarloosd gebouw.

Zoals men uit dit overzicht kan besluiten biedt datgene wat van de oude kerkelijke gebouwen in het Meetjesland bewaard is gebleven nog steeds voldoende bekoorlijkheid opdat men met een open oog de simpele schoonheid ervan zou waarderen.

Dr. E. DHANENS.

SPROKKELING

WATERVLIET ONTGINT OUD-IJZENDIJKE ALS STEENGROEVE IN 1630

In 1404 gingen door de Sint-Elisabethsvloed vele dorpen van Noord-Vlaanderen te loor. Sommige werden later weer opgericht, veelal echter op een ander plaats ; zo lag o.m. het oude IJzendijke ongeveer een Km. naar het Oosten toe. Gaandeweg waren door de omwonenden de puinen gebruikt als materiaal voor nieuwe gebouwen. Te Oud-IJzendijke echter waren blijkbaar straatstenen nog in de grond. Merkwaardig hoe er vóór 1400 aldaar reeds bestrating was.

In 1630 werden drie buitenkanten van het dorpsplein te Watervliet bestraat. De stenen daartoe werden gedeeltelijk, twee scheepsladingen, nieuw aangekocht van een meester Willem de Saij uit Vilvoorde. Het grootste deel echter kwam van het oude IJzendijke. Het blijkt uit de rekeningen¹ dat het opbreken van de bestrating uit de drassige slibgrond geen lichte karwei was : sommige werklieden werden voor het uitdoen betaald per roede, n.l. 7 groten, andere per dag en wel ook 7 groten. Het opbreken van een roede bestrating zal dus wel ongeveer een dag gevergfd hebben ! Er werden ongeveer 125 roeden opgebroken.

Ook voor het bouwen van het « schepenhuis », het huidige « stadhuis » werden nog wat stenen gehaald te IJzendijke.

De stenen werden overgebracht per schip tot « op de caeije » bij het huidige gehucht « Mollekot » in de Clara-polder en van daar met paard en wagen verder gevoerd.

In plaats van boordstenen werden « eecken plaeten » en « staecken » gebruikt « om de Calseije mede te besetten ».

E. T.

1. Rijksarchief Gent, fonds Watervliet, nr 37.

OUDE WEGEN IN HET MEETJESLAND

Een itinerarium uit de 15^e eeuw ¹ leert ons dat uit Brugge twee grote handelswegen vertrokken : Brugge-Antwerpen-Lübeck en Brugge-Gent-Brussel-Keulen.

De weg Brugge-Lübeck begon aan de Kruispoort en volgde de hedendaagse Maalse Steenweg tot aan de herberg « Het Fortuuntje » op Ste Kruis. (Die herberg lag schuin over het hedendaags Fortuuntje, aan de andere kant van de Maalse Steenweg). Hij liep achter het Fortuuntje om samen te vallen met de hedendaagse Veltemweg tot aan de Vossesteert. Dichtbij het kasteel « Veltem » op Ste Kruis, aan de herberg « De Schroobak » (nu een werkmanswoning), scheidde zich de Sijseelse heerweg af van de Antwerpse heerweg. Die Sijseelse heerweg was een zeer oude weg die verder langs de grens Ste Kruis-Assebroek, Ste Kruis-Sijsele, naar Sijsele liep.

De Antwerpse heerweg echter volgde de dreef van het kasteel van Male (hedendaagse Maalse Steenweg) van de Vossesteert tot aan het slot van Male. Eens voorbij Male liep hij ten Noorden van de hedendaagse staatsweg Brussel-Oostende ² over Stakendijk, De Zwaan (Sijsele) naar Donk (Maldegem).

1. « Itenerarium de Bruge » — 15^e eeuw — Handschrift in Universiteits Bibliotheek te Gent — Hs. n° 23. Uitgegeven door Joachim Lelewel in « Geographie du Moyen-Age » — Brussel 1857 — blz. 285.

2. De staatsweg Brussel-Oostende, werd, wat het gedeelte Gent-Brugge

Van Donk richtte hij zich naar het Zuidoosten (over de hedendaagse staatsweg), liep door Bogaarde en dan, weer noordwaarts, door Maldegem-centrum langs de Voorstraat. Juist voorbij Maldegem richtte hij zich opnieuw naar het Zuidoosten, liep over de gehuchten 't Kruisken, Heulendonk en Raverschoot onder Adegem om op Eekloo uit te komen langs de Brugse straat. Hij dwarste Eekloo, volgde de hedendaagse Statiestraat tot aan het Station en liep (over de spoorweg) langs de Oostveldstraat naar Lembeke toe, over de Heihoek naar Oost-Eekloo, Ertvelde, Rieme, Rostijne, Wachtebeke, Moerbeke, Klein-Sinaai, Stekene, St Gillis-Waas, Vrasene, Beveren-Waas, Zwijndrecht naar Antwerpen. Welke wegen dan verder tot Lübeck werden gevolgd blijft nog te onderzoeken.

— Een tweede grote weg die in dat Itinerarium wordt vermeld is de weg Brugge-Keulen. Hij vertrok aan de Gentpoort te Brugge en volgde de hedendaagse Gentweg door Assebroek, Oedelem, Knesselare, Ursel, Zomergem, Lovendegem, Vinderhoute, Mariakerke tot aan de Brugse Poort te Gent.

De loop van die wegen kan teruggevonden worden eerst en vooral dank zij dat hoger vermeld itinerarium dat duidelijk zegt dat de handelsweg Brugge-Lübeck over Eekloo liep en de handelsweg Brugge-Keulen over Ursel. Dan zijn daar nog de kaarten van de grote cartografen van 16^e, 17^e en 18^e eeuwen waaronder Pourbus (1581), Sanderus (1642) en Ferraris (1770) ons de beste inlichtingen bezorgen. Daarna hebben wij de topografische kaarten die de meest waardevolle bron zijn om de juiste loop van die wegen te leren kennen. En dan eindelijk de plaatsnamen lijk die voorkomen in landboeken en andere archiefstukken.

Van af Brugge tot voorbij Lembeke (en wellicht ook verder) vindt men in oude documenten waar over de weg Brugge-Antwerpen wordt gesproken, benamingen als « Ant-

betreft, in 1784 gekalseid. Het is een weg die op vele plaatsen een gans nieuwe richting volgde of die op andere plaatsen met reeds bestaande plaatselijke wegen samenviel.

werpsche heerwegh »³, « Brugsche Heerwegh », « Ouden heerwegh », « Brugsche Straete ».⁴

De weg Brugge-Keulen heet tussen Brugge en Oedelem in het midden der 16^e eeuw « den Rechten Gendschen Heerwegh »⁵, tussen Oedelem en Knesselare in 16^e, 17^e eeuw : « de Rechten Gendschen Heerwegh » of « Gendschen Heerwegh ».⁶

Op Ursel heet die weg in 1533 « Ouden Gendschen Heerwegh », « Hoghen Gendschen Heerwegh ».⁷

Op te merken valt dat de Gentse Heerweg zich op het grondgebied van Ursel vertakt in de « Ouden Gendschen Heerwegh » of « Hooghen Gendschen Heerwegh » die door de dorpskern van Ursel loopt, en de « Nederen Gendwech » die door Wessegem loopt.

Het is een feit dat de hertogen van Burgondië in de 15^e en 16^e eeuw vooral deze verkeersweg gebruikten wanneer ze tussen Brugge en Gent reisden⁸. Toen Philips de Goede van Gent naar Brugge kwam om daar zijn blijde intrede te doen (22/7/1419), dan reisde hij over Ursel⁹. Ook Maria van Burgondië gebruikte nog die weg¹⁰. Zo b.v. in 1477 (de 5^e April) toen het, na de terechtstelling van Hugonet, voor haar te warm werd in Gent en zij naar Brugge verhuisde. Men kwam haar te Ursel te gemoet met « een zeer groote menigte van Bruchsche gendarmerie »¹¹.

3. Brugge R.A. — Fonds Mestdagh n° 1669 (Sijsele) 18^e e.).

Brugge R.A. — Acquisitions n° 3766 — Landboek Sijsele (17^e e.).

4. Brugge R.A. — Acq. n° 3058 — Landboek Maldegem (18^e e.).

(De bronnen zijn te talrijk om die allemaal op te geven).

5. Brugge R.A. — Praat n° 1 (1532) — Denombrement Praat.

6. Brussel R.A. — Chambre des Comptes n° 45410 — Renteboek van 't Knesselaarse — 1555.

Brugge R.A. — Acq. 4636 — Renteboek Wulfsberge (17e e.).

Brugge R.A. — Acq. 3331 — Landboek Knesselaarse (17e e.).

Enz...

7. Brussel R.A. — Chambre des Comptes n° 45407 — Rentes de Wessegem. 1533.

8. H. Van der Linden : « Itinéraires de Philippe le bon, duc de Bourgogne » — Bruxelles 1940.

9. H. Van der Linden : « Itinéraires de Marie de Bourgogne et de Maximilien d'Autriche » — Bruxelles 1934.

10. M. Despars : « Chronijke van Vlaenderen » — D. IV blz. 129.

11. Brussel R.A. — Wetachtige Kamer 10909.

Dikwijls deden de Burgondiërs de afstand Brugge-Gent in twee dagen. Ze overnachten dan te Ursel op hun leenhof te Wessegem. Ze volgden dus de « nederen Gendwech ». Dat is dus de meest gebruikte vertakking van de Gentweg in die tijd.

Nog in 1569 vindt men voor die vertakking : « de wegh die men daghelicx gaet en rijdt tusschen Gendt en Brughe »¹¹.

En misschien juist daarom is men de andere vertakking over Ursel-centrum, « oud » gaan noemen ?

Einde 17^e en in de 18^e eeuw kreeg die weg vanaf Oedelem tot Zomergem de naam « Oude Gendwech » maar dat was dan omdat men andere wegen begon te gebruiken, waarschijnlijk de Antwerpse Heerweg van Brugge tot Eekloo en vandaar een minder belangrijke heerweg over Waarschoot, Beke, Lovendegem. Voorbij Lovendegem komt die weg terug samen met de Gentse Heerweg die over Ursel loopt. Men kan hem terugvinden op bijna alle kaarten van de grote cartografen der 17^e en 18^e eeuwen. Ten andere, ook de Burgondiërs gebruikten wel eens die weg, dit wanneer hun aanwezigheid te Eekloo of Maldegem werd vereist, wanneer ze dus niet de kortste weg moesten nemen. Keizer Karel ook kwam langs daar wanneer hij naar Brugge reisde om daar zijn blijde intrede te doen¹² (1515). Het is echter ook mogelijk dat men de heerweg over Ursel « oud » is gaan noemen omdat er nog een andere verbinding tussen Brugge bestond, verbinding die op het einde der 16^e eeuw werd gebruikt. Een kaart uit het Rijksarchief te Brugge leert ons die kennen¹³. Die verbinding vertrok aan de Katelijnepoort te Brugge, liep over Steenbrugge, Moerbrugge, Drie Koningen (grens Oostkamp-Beernem), dwarste de hedendaagse weg Beernem-Wingene aan het Aanwijs en viel een weinig verder samen met een gedeelte der grens Beernem-Wingene, Maria-Aalter-Doomkerke. Een weinig voorbij de hedendaagse steenweg Maria-Aalter-Doomkerke verliet

12. « Entrée de Ch. Quint à Bruges en 1515 » par Dupuis in « Recueil de Chroniques » publié par la Société d'Emulation de Bruges — 3e Série — Bruges, sans date.

13. Gepubliceerd door Gilliodts-Van Severen in « Bruges-Port de Mer » — Brugge 1855.

hij die grens en liep verder tot Biesem op Aalter. Op Biesem vertakte hij zich in de Oudenaarse heerweg¹⁴ die verder zuidwaarts over Lootenhulle, Vinkt naar Deinze en Oudenaarde liep. De heerweg naar Gent echter richtte zich over Looveld, ten Zuiden van de Kranenpoel op Bellem, door Marquette, Karenhoek naar Hansbeke, Merendree, Drongen om uit te komen aan de Brugse Poort te Gent. Die weg werd dus in 1588 gebruikt om van Brugge naar Gent te gaan. Misschien omdat hij beter was en meer veiligheid bood. De bossen tussen Knesselare en Ursel waren in die tijd immers een schuiloord voor de opstandelingen tegen Spanje en gans dat kwartier was zódanig verwoest dat niemand er nog durfde wonen¹⁵.

Dat wil daarom niet zeggen dat dit een nieuwe weg was. Integendeel ! Er is zelfs een aanwijzing die er ons toe aanzet te geloven dat dit een zeer oude verbinding is tussen Gent en Brugge. Toen men in 944 het lichaam van de H. Wandregisele van Brugge naar Gent overbracht, kwam men over Drongen¹⁶. Dat is nog geen bewijs dat men dan die weg heeft gevolgd, maar de kortste afstand van Brugge naar Drongen ligt op die weg.

Wat er nog op wijst dat hij oud is, is het feit dat hij slechts vanaf Hansbeke door de dorpskernen loopt en dat hij op sommige plaatsen de grenzen der gemeenten volgt. Er bestaat nog een vierde zeer oude verbinding tussen Gent en Brugge die in hetzelfde geval verkeert. Reeds vanaf het begin der 15^e eeuw kwam die weg in onbruik. Hij vertrok aan de Gentpoort te Brugge, liep in de richting van de Rechte Gendse Heerweg (waar wij hoger over spraken) tot op de grens Oedelem-Assebroek. Vandaar liep hij waarschijnlijk in noordoostelijke richting langs de noordergrens van het Maandagse op Oedelem, voorbij het hof « Loo » en « Ten Torre »¹⁷ om uit te komen op de Zomerstraat, grens

14. Gent R.A. — Kaarten n° 1294.

15. Brussel R.A. — *Chambre des Comptes* n° 7779. Rekeningen van domein te Wessegem.

16. Duclos : « *Bruges histoire et souvenirs* » blz. 21.

17. Brugge R.A. — Kaarten Fonds Karel Mestdagh n° 1027 (een kaartje van einde 18^e eeuw dat de weg onder « Ten Torre » als « heerwegh » aanduidt.)

Oedelem-Sijsele. Steeds op die grens en langs die straat liep hij tot voorbij de Geete op Sijsele om dan een zuid-oostelijke richting te nemen op Oedelems grondgebied, over de hedendaagse weg Oedelem-Maldegem (aan de Wittemoer), achter het kasteel van de Familie de Pelichy op Oedelem tot aan het Kallekensveld¹⁸. Van het Kallekensveld liep hij in zuidoostelijke richting (voorbij Burkel), langs de grens Oedelem-Maldegem, Maldegem-Knesselare, tot op Ursel, onder het Drongengoed waar hij de grens verliet. Eens voorbij Ursel volgde hij terug een klein eindje de grens tussen Oostwinkel en Zomergem, verliet dan waarschijnlijk die grens om over Rijvers en Zomergem-dorp te lopen waar hij terug samenviel met de handelsweg Brugge-Keulen.

Het feit dat die weg, voor een groot gedeelte althans, samenviel met de grenzen der gemeenten waar hij voorbij kwam, bewijst dat hij ouder was dan die gemeenten, aangezien die gemeenten hem als grens gebruikten. Dit zien we b.v. gebeuren tussen Oedelem en Maldegem waar, bij een vaststelling der grenzen tussen die twee parochies die weg Brugge-Gent als grenslijn wordt aangeduid¹⁹. Men voegt er bij dat dit zo van ouds werd aangenomen.

In datzelfde stuk noemt men die weg « *via Gandensis quae ducit Brugis* », « *de Gendse weg die van Brugge komt* ».

In 1243 verkocht de graaf van Vlaanderen 353 hunders heide rond Burkel aan de abdij van Ter Doest. Bij het afbakenen van die heide werd de oude heerweg als westergrens aangegeven « *strata que ducit versus Gandavum* » d.w.z. : de weg die naar Gent leidt²⁰.

Einde 14^e eeuw (1376) heet men hem nog « *le grand chemin* »²¹, (grens Maldegem-Knesselare). In 1440 vindt men (steeds voor het gedeelte op de grens Maldegem-Knesselare) « *Heerstrate* »²².

18. Brugge R.A. — Acq. 3073 — Landboek Oedelem 1659.

19. Brugge R.A. — Acq. 3470 — Cartularium van het Kapittel van Harelbeke.

20. Carton-Vandeputte : « *Chronice et Cartularium monesterii de Dunis* » — Brugge 1864.

21. Brussel R.A. — Comptes en Rouleaux n° 78. — Domein te Knesselare.

22. Brussel R.A. — Chambre des comptes n° 45407. — Renteboek Knesselaarse.

In 1532 heet hij, tussen Maldegem en Oedelem « Oude Heerstraete »²³. En in 1550 wordt hij « de Houde straete » genoemd, echter ook nog wel eens « Herstraete »²⁴.

Op het einde der 15^e, begin 16^e eeuw, is men die weg dus « oud » beginnen heten, d.w.z. dat hij niet meer belangrijk was.

Ook op het grondgebied van Ursel vindt men in 1550 « ouden Bruchschen wech » echter meer « Bruchsche strae-te » en soms nog « Heerstraete »²⁵. (Heden ten dage heet die weg : « Brugstraat »)

Op de kaart van Pourbus (1581) wordt hij aangeduid als « ouden Brugschen wegh ». Sanderus (1621) noemt hem « ouden Boschwech ». Op de kaart van Ferraris is hij nog moeilijk te volgen wat het gedeelte tussen Oedelem en Maldegem betreft. Volgens de Kadastrale Plans van Oedelem en Knesselare heet die weg nog « ouden Brugschen Heirwegh » (tussen Oedelem-Maldegem en Knesselare-Maldegem).

In totaal zijn er dus vier voorname verbindingswegen geweest tussen Brugge en Gent. Welke was de oudste ? Het gaat tussen deze twee : de heerweg ten zuiden van Aalter en deze ten noorden van Knesselare en Ursel. Beide wegen bekommeren zich niet om de dorpskernen tenzij wanneer zij Gent naderen (dit zou een bewijs kunnen zijn dat sommige dorpen bij Gent ouder zijn dan sommige dorpen bij Brugge).

Beide wegen ook zoeken bij voorkeur de hoger gelegen plaatsen op, wat gemakkelijk op de militaire stafkaart kan vastgesteld worden. Moerassen worden zorgvuldig omschreven (b.v. de Witte Moer te Oedelem).

Wij kunnen niet anders dan aannemen dat dit twee zeer oude wegen zijn.

Het is niet mogelijk in dit kort artikel over alle oude wegen van het Meetjesland te spreken. Maar toch kan ik niet nalaten de oude verbindingsweg Maldegem-Gent te ver-

23. Brugge R.A. — Praat n° 1. — Dénombrement 1532.

24. Brussel R. A. — Chambre des comptes 45410. — Rentebock Knesselaurse 1555.

25. Brussel R.A. — Chambre des comptes 45414. — Rentebock Wessdegem.

melden. Die liep niet over Eekloo zoals men zou vermoeden maar juist voorbij Maldegem nam hij een zuidoostelijke richting, over de Kallestraat onder Adegem, de Adegemsenberg, Helle, Onderdijke, de Murkel naar de Zweep (waar hij de hedendaagse steenweg Aalter-Eekloo kruist). Van de Zweep liep hij over de Veldhoek op Oostwinkel dwars door de bossen van Oostwinkel om op Zomergem, dicht bij Rijvers, uit te komen op de oude Brugse Heerweg.

Het landboek van Adegem laat ons toe die weg over zijn hele lengte terug te vinden²⁶. Zelfs nog op de kadastrale plans van Maldegem en Adegem heet die weg « Oude Gentwegh ». Pourbus (1581) tekent hem ook en noemt hem « ouden Gentschen Herwech » en hij voegt er bij « verdonckert » d.w.z. dat de loop ervan niet goed meer terug te vinden is.

Op de kaart van Ferraris echter (1770) kan men hem nog goed volgen en men ziet duidelijk dat hij eindigt op den ouden Brugsen Heerweg. Dit is een bewijs te meer dat die oude Brugse Heerweg belangrijk geweest is.

Wij hebben nu nog niets gezegd van de verbindingswegen tussen Aardenburg en de grote steden in Vlaanderen. Aardenburg was met Brugge verbonden door een dubbele weg : de Leegweg en de Hoogweg die van af Middelburg evenwijdig lopen naar Brugge toe om te Ste Kruis weder samen te komen. De weg Aardenburg-Gent liep waarschijnlijk over St Laureins, Kaprijke, Lembeke en Sleidinge. Die wegen zijn mij minder bekend en ik laat het over aan de plaatselijke heemkundigen om de loop er van te bepalen. Maar dan liep er nog een zeer oude weg van Aardenburg over Maldegem, Kleit, Knesselare en Aalter om tussen Aalter en Lootenhulle samen te vallen met de Oudenaardse heerweg die, zoals hoger gezegd, van Brugge kwam en over Vinkt naar Deinze liep. Die weg heet, tussen Maldegem en Knesselare « de Aerdenburgschen Harinckwegh », d.w.z. de weg waarlangs haring werd vervoerd. Hij had een vertakking over Westvoorde (Knesselare) voorbij de lenen

26. Brugge R.A. — Acq. n° 3003 — Landboek van Adegem 1765 (volgens landboek van 1650).

Levendale, Lembeke en Ter Pieten tussen Ursel en Knesse-
noemd ²⁷.

Al die oude heerwegen (t.t.z. wegen die bij het domein van de heer behoorden) waren echter niets anders dan stof-ferige zandwegen in de Zomer en slijkstraten in de Winter. Men zal dan ook best begrijpen dat het verkeer erlangs, in verhouding met het verkeer van heden ten dage, zeer armzalig was. Maar toch is het van belang de geschiedenis van die wegen te leren kennen omdat zij een belangrijke factor waren voor het economisch leven van ons land. Slechts het gezamenlijk werk van vele heemkundigen kan ons die wegen over hun ganse lengte doen terugvinden en kan ons leren welke wegen in bepaalde perioden werden gebruikt. Duizenden bronnen moeten hiervoor geraadpleegd worden want de inlichtingen over wegen zijn zeldzaam.

Mochten de heemkundigen van het Meetjesland dit voor deze streek kunnen verwezenlijken, zij zouden de eersten zijn die daaraan de hand sloegen. Zij zouden hun dorpen beter leren kennen en de oudste nederzettingen kunnen bepalen. Een weg immers legt zóveel uit ! Het moeten daarom niet altijd grote wegen zijn, ook de kerkwegels en processiewegen zijn van groot belang.

D. VERSTRAETE

27. Brussel R.A. — Chambre des Comptes — 1110 — Denombrement Wessegem 1621.

SPROKKELING

OUDE MUNTEN EN HUN WAARDE

Ander baeten van gereet gelt bevonden ten desen sterfhuuse

Alvooren onder Cornelis Braet zeventhien sticken van acht schellyngen, jtem een pistolet, een stick van vier schellyngen, dry schellyngen thien grooten en alf cleen gelt, tsamen viij p viij s gr $\frac{1}{2}$

Ander specie van gelde dat Andries Schaepelinck te bewaerene heeft

Eerst jn sticken van achten	xxxvj p
Jtem acht seeusche phlippen	iiij p vj s viij gr
Jtem jn zelveren coninnex daelder	xxvj s
Jtem eenen ducaton	x s

Specie van goude munte

Jtem xij dobbel ducaten jn specie ende twee alfve	xvij p xj s
Jtem vyf albertynen jn specien	iiij p x s
Jtem drye dobbel dobbel pistoletten, vier alfve ende een vierde part van eenen in specie	xij p xiiij s ix gr
Jtem twee dobbels dobbel ryders in specie maer het een is een dobbelen souverain (eerst stond een setelaere ?) ende noch een alfve ryder met sweirden	iiij p xiiij s
Jtem twee dobbel jacobussen jn specie	iiij p x s viij gr
Jtem twee halve roose nobels	j p xj s iiij gr
Jtem alfve Lisebette	xvij s viij gr
Jtem twee dobbel ytaluaensche pistoletten	ij p vj s viii gr
Jtem dobbelen honderschen(?) ducaet	j p xvj s viij gr
Jtem een goude crone jn specie	xij s j gr
Jtem twee goudt sticken onbekent	j p xvj s viij gr
Jtem noch jn munt	xx s

Jtem noch een sackens met vichtich sticken zelve gelt te weten xxxvij sticken van hachten, acht seeusche phlippen, vyf selveren phlippen van viij s viij gr tstick (eerst stond hier : vyf selveren coninnex daelders) tsamen xx p vj s.

Staat van goed van Arnout Stroo en Cornelia Ghyselinc, 13.1.1633, f° 11 v° en 12 Rijksarchief Gent, fonds Maldegem n° 1.

E. T.

DE CHRISTOFFELSDEVOTIE TE EVERGEM

De heiligenverering in het algemeen zit de Vlamingen in het bloed. Ontelbaar zijn de bedevaartplaatsen in ons land, de stoeten en ommegangen, die vroeger en nu nog ingericht werden en worden. Een voortreffelijke schaar kunstenaars hebben in hun werken vorm en gestalte gegeven aan die volksverering en heiligendevotie.

Natuurlijk waren er bepaalde heiligen die meer de voorrang kregen boven anderen : zij waren niet allen even populair. Sommige heiligen werden onder druk der omstandigheden meer aangeroepen om bepaalde epidemieën, zoals bv. de pest, die in de Middeleeuwen ganse streken met ontvolking dreigde, te keer te gaan. Vijf heiligen werden daarvoor speciaal aangeroepen en met de verzamelnaam « pest-heiligen » aangeduid. Het waren HH. Adrianus, Rochus, Antonius abt, Sebastiaan en Christoffel.

Van die vijf heiligen werd St. Christoffel, vanouds samen met de heilige Driekoningen daarbij nog aangeroepen door reizigers en kooplieden, tegen de gevaren van de baan, voor een veilige vaart en een behouden thuiskomst.

Alles pleit er dan ook voor, dat reeds vroeg in de Middeleeuwen een krachtige devotie zal ontstaan zijn rond de legendarische figuur van Christophorus.

Het ligt niet in onze bedoeling de historische ontwikkeling van de christoffelsdevotie voor alle plaatsen van het

land na te gaan. Veel van de moderne processies zijn trouwens van zeer jonge datum en slechts ontstaan bij de opkomst van het modern verkeer. Wij noemen hier in de eerste plaats : Deurle, Hoogstraten, Wetteren-Overbeke, Assebroek. Van oudere datum schijnen wel te zijn de bedevaarten te Pollare en Scheldewindeke. Voor andere plaatsen waar St-Christoffel vereerd wordt verwijs ik naar de bijdragen, die regelmatig verschijnen in « Oost-Vlaamse Zanten » onder de benaming : « Kerkpatronen, Bedevaartplaatsen en Devotieoorden in Vlaanderen », verder naar de studie van de heer Albert Buvé-Pauwels, over de « Eredienst van St-Christoffel in België ».

Hier willen wij ons alleen beperken tot de studie van de christoffelsdevotie te Evergem, waarschijnlijk een der oudste van Vlaanderen. Het doel van onze uiteenzetting is dan ook samen te brengen en te ordenen wat wij op verscheidene plaatsen vonden in de oude archieven over de Evergemse christoffelsdevotie.

In een charter van 966 en later in een van 1105 is er reeds sprake van de kerk van Evergem. Er is echter geen enkele aanduiding betreffende de kerkpatroon. Toch mogen wij met een zekere waarschijnlijkheid besluiten dat Christoffel toen reeds de patroon ervan was, want enkele eeuwen later rond 1450 staat het reeds vast dat de jaarlijkse kermis gehouden werd op Christoffelsdag d.i. 25 Juli en dat er toen reeds vreemde kooplieden hun waar kwamen aanbieden en tentoonstellen op het Evergemse kerkplein. Welnu de kermis was oorspronkelijk een kerkelijk feest : de jaarlijkse herdenking van de kerkwijding, waarbij bijzondere aflaten toegekend werden. De kerkpatroon moest dus inderdaad St. Christoffel zijn, gezien het feest der kerkwijding op zijn naamfeest herdacht werd en dat de kerkpatroon ten eeuwigdurenden titel aan de kerk verleend wordt. Het is immers zeer onwaarschijnlijk dat de 15^e eeuwse kermis op Christoffelsdag, reeds een oudere kermisviering zou verdrongen hebben. Zeker is het dat er rond het midden van de 15^e eeuw reeds een drukke pelgrimage was naar Evergem.

Uit een ongedateerd stuk uit het archief van het bisdom, reeks Evergem I, daterend uit het midden van de 15^e eeuw,

waar het gaat over een twist tussen de pastoor en de kerkmeesters, lichten wij volgende passus :

« Ende dese voorn(oemde) ende vele meer diversche worden ghevielen en(de) waren gesproken up sente kerstoffels dach *voor vele, diverse vremde lieden die daer doe quamen in peregrimagien* dwelke ons scoufierlic (waren) want die goede lieden diere goet ende offrande brochten sij mochten peinsen aldus bij sprochipapen worden dat de kerkmeesters tgoet vander kerken in hare burse staken en d'apoort souder mede te nieuten gaen bij dusdaneghe worden. »

Rond die tijd werden er in de kerk bij het Christoffelaltaar of misschien in een afzonderlijke kapel aan de pelgrims speciale wassen kaarsen en kleine Christoffelbeeldjes verkocht. Een interessant borgbriefje uit het midden der 15^e eeuw zegt immers het volgende :

« Clays keye ghelieve te wetene dat Rogier moens es een houde man, die pleecht te zittene teverghem in sente kerstoffels cappelle ten appoorte ende vercoept den lieden wassin keerssen en loedene sente kerstoffelse daertoe dat hij ghestelt es bij den keerckmeestere van Everghem sonder dat hij eeneghen dienst laste ofte ooc eenich pensioen ofte goetdoen heeft van minen heere van sente baefs in eenegher manieren. God zij met hu.

De al huwe fransoys van den hamme. pbr. »

Een indirect bewijs dat de Christoffelverering reeds lang te voren vasten voet had verkregen bij het volk is wel de verschijning van den naam in de Evergemse families, naam die tenslotte elders tamelijk zelden voorkomt. In een Rentenboek van 1445, bewaard in het Rijksarchief te Gent, fonds St-Baafsabdij nr. 46 vonden wij bij de Evergemse doopnamen niet minder dan zeven « Stoffels ». Later bij het napluizen der kerkrekeningen, stelden wij vast dat er bijna geen jaar voorbijging zonder dat er een of twee der vier kerkmeesters den naam Christoffel droegen.

Zeer interessante gegevens konden wij halen uit de oudst bewaarde kerkrekeningen van Evergem (1499-1505) eveneens bewaard in het Rijksarchief te Gent, fonds St-Baafsabdij, nr. 1020.

Hier vernemen wij dat er op twee dagen in het jaar nl. op tweede Pinksterdag en op Christoffelsdag een grote omme-gang uitging ter ere van St-Christoffel. Op die dagen en ook binnen de octaaf van St-Christoffel werd er goede sier gemaakt te Evergem. Pelgrims stroomden van heinde en verre toe. Milde giften in speciën werden geschonken : op die dagen werden de offerblokken geregeld leeggemaakt : In de kerkrekening van 1499-1500 vinden wij daarover het volgende :

fo 2r.

« Item ontfaen smaendachs inde tsincxendaghe op den
autaer van xp(ist)offels ende voor thelich cruce comt
iiiS.iiid.

Dit naervolghende es dat wij gheaelt hebben huuten
blocken huut laden binnen den vors(eid)en jare ende
up ste.xpoffels dach ten apoorte.

Eerst huuten blocke up s(in)te xp(ist)offels coer
ende up ste xp(ist)offels avont ix S. vd.

Item ontf(aen) in de lade voer ste xp(ist)offels
autaer up ste xp(ist)offelsdach ten apoorte
iiiiip viii S

Item ontf(aen) binnen der octave van ste xp(ist)of-
fels in de lade xxvS vd

Zo vindt men behoudens enkele lichte schommelingen bovenvermelde posten terug tot 1564, datum waarop de reeks der kerkrekeningen onderbroken werd. Maar niet alleen in speciën, ook in natura werd gegeven : eieren en graan.

« Item ontfaen van heyeren die ghegeven hebben ghe-
weest up d'altaer van sente xp(ist)offels ende tcruce
binnen den gheheelen jaere viiiS. iid.

In de rekening 1531-32 fo. 3r

« Ontfaen van twee halsteren ende drie mueykins
coorins der kercken ghegeven up sente christoffels-
dach en binnen den ix daghen. »

Rond die tijd werden ook niet meer de loden, maar wel tinnen en ook soms zilveren Christoffelbeeldjes te koop aangeboden. Deze moeten wel op zeer grote schaal verspreid zijn geweest, want de vormen waarin de beeldjes gegoten werden, waren door het gebruik zodanig uitgesleten, dat zij reeds in 1525 moesten hersteld worden.

« Item betaelt van den vurnen te vermakenen daermen
de teekenen in ghiet van den beelde van sinte christoffels
i. d.

In 1509 is er voor de eerste maal sprake van de bedevaart-vaantjes.

In 1514 vinden wij :

« Item bet(aelt) van vierhondert vakins die men vercoept up ste xp(ist)offelsdach ende binnen der octave van ste xp(ist)offels ten xiiid. elc hondert. »

Gans de octaaf door van St-Christoffel zal het wel een drukke begankenis geweest zijn want telken jare duikt bij de inkomsten van de kerkfabriek, het plaatsgeld van de kramers op.

« Ontfaen vanden cramers ende anderen die haer goed te vente stelden up de plaetse binnen der octave van sente christoffel
xiiS. iiid. »

Ook de toeloop van pelgrims was aanzienlijk : vele bleven dan ter plaatse logeren in « der kerken camers ». Zo in 1531 :

« Ontfaen vanden husen die up tkerchhof staen vanden pilgrims binnen den jare daer inne ghelogiert xixS. id. »

en in 1538 :

« Item betaelt van twee bedden met twee saerghen omme de pelgherims
viiS. »

In 1542 :

« Ontfaen vand(er) kercken cameran van den zieken van sente xp(ist)offels
xiiS. »

In 1510 werd er door een benedictijner monnik een reusachtig houten Christoffelbeeld vervaardigd.

« Item beth(aelt) Anthuenis salaert met synnen medepleghers van te snijdene ste xp(ist)offels viP. xiiiS.
Item bet(aelt) Joes boterman van ste xp(ist)offels
up en afte doene viiiS. »

De ommeegang met het beeld van St-Christoffel zal er niet weinig toe bijgedragen hebben om de vreemde bedevaarders naar hier te trekken. Zoals hoger gezegd waren er twee ommeegangen : de eerste op tweede Pinksterdag en de tweede op Christoffelsdag : 25 Juli.

Uit een rekening van 1505, RAG-SB, nr 218 fo 2 en 3 r. lichten wij :

« Eerst everaert mijns sheeren palsemer ende denijs
mijns sheeren cleerc als zij met ste xp(ist)offels
omme reden te sincxene so adde mijns sheeren paerde twee vate evene comt iiiS. »

en verder :

« Item Eleyt huut laste van minen heere de proost te doricelle int clooster als hij met ste xp(ist)offels
omme reest tsmaendaghs in de sincxendaghe. »

Misschien is de ommeegang in de Pinksterdagen wel de oudste, hoewel beide ommeegangdagen in de 16^e eeuw reeds met evenveel luister gevierd werden. Het waren openbare feestdagen, waarbij door het magistraat zowel als door de burgers goed gegeten en gedronken werd. Het feest moest immers in Vlaamse levensstijl en gulle vreugde gevierd worden. In een rekening van 1545 vinden wij dat er een rond sommetje uitgegeven werd om de dorstige kelen van het magistraat te laven.

« Item verteirt up Sente xp(ist)offelsdaghe ende binnen den neghen daghen bij den bailliu schaut van sente baefs ende everghem met scepene ende meer officiers ende ghehaelt in bierre xxxiiii P. iiiis. »

Op tweede Pinksterdag van het jaar 1549 schijnt het eveneens een dorstige dag geweest te zijn :

« Item noch verteert bij den bailliu van everghem te mijnen huize met zijne dienaers den ien sinxendach xlix als zijlieden omme hadden gheweest metten beelde van xp(ist)offels iiP. xiiS. »

Zelfs werd er voor een stevig maal gezorgd en voor het onderhoud van al degenen die mee opstapten in den omme-gang of er rechtstreeks in betrokken waren. In 1548 werden volgende vergoedingen uitgekeerd :

« Item noch verteert te mijnen huize up sente xp(ist)offels dach XVcXLVIII bij den bailliu, schaut van sinte baefs, bailliu ende wet van everghem ende meer anderen van mijns heeren huuze tsnoens ende tsavondts xxxviiP. xS.

Item betaelt den dienaers vanden ouderburch ten zelven daeghe naer oude costume xiS.

Item betaelt ten zelven daghe den trompers van everghem xiiS.

Item betaelt ten zelven daeghe twee speellieden van ghendt te weten pitkin ende sijn gheselle viS. »

Het zal wel niet toevallig zijn dat er geen enkele rekening of ander dokument ons inlicht over de periode 1565-1600.

Het was een beroerde tijd voor onze gewesten : Evergem, zoals trouwens bijna de hele streek ten N. van Gent was platgebrand of verwoest door Spaanse of Staatse legerbenden. De wegen waren zeer onveilig en veel pelgrims zullen zich wel niet ter heevaart begeven hebben.

Toch krijgen wij reeds in 1601 een spoor dat de oude devotie, ondanks het oorlogsgeweld, toch niet helemaal was teloor gegaan. Het magistraat van Evergem bevestigt dat Jan de Spira, ontvanger van den Bisschop van Gent « uutgheleyt ende betaelt heeft de somme van zess ponden vijftien schellynghen thien grooten ter causen van oncosten vande ordinaire maeltijt ons Jaerlicx ghegunt van Weghe Mijn voorn. Eerw. heere op Ste Christoffelsdagh, ende dit binnen den vors. jaere van ons scependom zestien hondert Een. »

Naderhand echter onder de regering van de Aartshertogen en mede onder de stuwing der Contra-Reformatie, met haar prikkel tot een meer actieve en strijdbare veruitwendiging van den katholieken godsdienst, zag men vooral in de Zuidelijke Nederlanden de algemene devotie tot de heiligen en de daarmee gepaard gaande uitwendige manifestaties zoals ommegangen en openbare predikaties, krachtig heropbloeien.

Het moet ons dan ook niet verwonderen dat te Evergem de Christoffelsdevotie een krachtig en nieuw leven ingespoten werd. Van het jaar 1643 zijn ons drie zeer interessante ooggetuigeverslagen in handen gekomen, die ons inlichten over den ommevang in het begin der 17^e eeuw, vooral omstreeks de jaren 1612-13. Zij zijn van den toenmaligen pastoor van Gentbrugge, voorheen onderpastoor te Evergem en van de koster van Evergem en Sleidinge : Interessante citaten laten wij hieronder volgen : eerst van « Joes van der beke, pastor van Gendtbrugghe, haudt 59 jaeren ». Hij verklaart gezien te hebben in 1612 en 13 « dat heer jan baeke ter saliger in sijn leven pastor van Evergem diveerschelijck aldaer in de processie zoo binnen als buuten der kercke ommegeedregen heeft zeker coper vergult reliquer waer jn onder besloeten was een beenthe van Ste Christoffels zoo diveersche persoenen verclaerden Welcke reliqueer in heere gehauden geweest ende gebruyckt om te segghenen zoo inwoonders als pilgrims die haer devotie aldaer waren doende. »

Andries Raes fs. Pieter, « coster der prochie van Everghem audt ontrent de zessentzestich jaeren » verklaart « dat binnen der prochiekeercke van Everghem was ende noch jeghenwoordich is een cleyn viercante cooperen Remonstransken daer inne waeren zeker heylighe ghebeenten ende relequin en naemelicken van den heylighen vrient godts ende martelare ste xp(ist)offel... met welcke Reliquien ende Remonsstransse den voors. heer Jan de baeke heeft ten diveersche ende veele stonden jnde processien ommeghedregghen ende princepaelick up den tweeden Syncxendagh jnden grooten ommeganck ende de zelve mede draghende alsdoen... de menschen zegghenende jnde sermoeenen ende predication ten hulle van h. gheest, te

wuppelghem van ons Lieve vrouwe ende te Doorisele van h. martelaere st x(ist)poffel. »

Jan van Belle fs. Willems notaris publicq en coster der prochie van « Sleydinghe audt achtenvijftich jaren » verklaart hetzelfde over de relikwie, maar geeft zeer interessante gegevens over den groten ommegang. Hij zegt dat de relikwie « ordinairelijck stondt up ste xp(ist)offels aultaire, daermee dat men de pilgrims seghende en andere personen die versochten gheseghent te zijne ende dat meest als men de groote ommeghangh dede rondomme de prochie (als die innecomen waren) ende dat men met Waghens was rijdende daeronder dar een was, daerup dat sadt her Jan Baecke alsdoen pastuer van Everghem met een witten overrock ende stole anne met ten voors. Reliquaris in de handt metten coster ende andere dienaers van voors. kercke ende comende ten hulle, te Wippelghem ende Doricele daer jnne de processie ghinck totten Aultaer in elcke respectieve plaetse bereedt ghemaectt waren ende predication dede ... ende welcke processien ter plaetsen voorts ghesonghen waren eenighe responsaria Antiphonen hymnen van onsre l. vrouwen den h. gheest van ste xp(ist)offels ende ghesloten an den aultaere met een collecte en ter willen de predicatie gheschiede seghende de guldemeesters de Auditeurs van tsermoen metten voors(eiden) Reliquaris : »

De ommegang doortrok aldus in vollen luister de toenmalige parochie t.t.z. het grondgebied der huidige gemeente. Hij maakte een omloop van ruim 10 km.

In 1655 is er weer vreemde medewerking. In de kerkrekening van dat jaar staat genoteerd :

« Item ghepresenteert anden paters predickheeren over het predicken op Ste xp(ist)offelsdach 1655 ».

« Item betaelt an joos vrijgels tot maecken van de beelden van Ste Christoffels iijP.

Item betaelt den musiseens over haerlieder dienst op ste xp(ist)offels dach » in 1656 « om den dienst ende processie te vereeren op den tweeden synxendach ».

Het oudste spoor dat wij terugvonden van de veelbesproke Christoffelsput is van 1697. Toen moest hij echter reeds een ganse tijd bestaan hebben. Hij staat trouwens

reeds afgebeeld in Sanderus' « Flandria Illustrata » uitgegeven in 1642. Of er ook een bijzondere kracht aan het drinken van het water van deze put, werd toegekend is ons niet bekend. In een Resolutieboek, bewaard in het RAG-fonds Evergem nr. 12 f° 46 v° vonden wij alleen : « te doen vermaecken het beelt van ste Christoffel ghestaen hebbende op het durp aenden steenput deser prochie. » en verder : « so is gheresolveert het voors. beelt van Ste. Christoffel nieuweligh op te rechten ende den steenput behoorelijck op te repareren. »

Op het einde van de 17^e eeuw waren beide ommegangs-dagen steeds nog dagen van groot verteer en officiële feestelijke plechtigheden. Zo in 1699 :

« Item noch verteirt bij laste van Burchmeester en schepenen vande Offeciars ende meyers der prochie van Everghem, Wondelghem ende Sleydinghe voor hunnen dienst in den omganck den 8 Juny 1699 tot 1 P.

« Item noch verteirt bij laste van schepenen vande offeciars ende meyers in den omganck den 25 July 1699 tot xiii S.viii^{gr}. »

Misschien zal dit versterkt politiekorps wel ingezet geworden zijn om de ordedienst te verzekeren tijdens de feestelijkheden.

In het begin van de 18^e eeuw werd het oude Christoffel-beeld hersteld en werd er nog een nieuw bijgemaakt. In een rekening van 1701 (RAG-E, nr. 84 fo. 342 r.) staat :

« aen jan steyaert temmerman over arbeytsloon ende reparatie gedaen aen het beelt van Ste christoffel patroon deser prochie kercke » en verder op f° 343 r° « marten willems over taire van de clockluyders ende den beeltsnijder van Ste Christoffel. »

Tot 1735 treffen wij in de kerkrekeningen en in de Rekeningen van het Gilde van O. L. Vr. en Christoffel, geregeld de posten aan, waarbij uitgaven vermeld worden, voor de inrichting en het onderhoud van de Ommegang. Er werden zelfs meibomen aangebracht om daarmee de kerk op deze feestelijke dagen te versieren :

« Alvooren betaelt aan pieter verdeghe ende ghysel van damme, kerckmeesters, twintich schellynghen grooten omme daer mede te coopen de meyen tot circaet van de kercke op de keiremesse Sincxen 1706. »

Dit gebeurde eveneens op Christoffelsdag. Dat ondertussen menigen feestdrank door de dorstige kelen werd gespoeld zegt ons volgend citaat :

« Item betaelt aen marten willems tavernier inde gaude weirelt ten durpe deser prochie, de somme van twee ponden, vijf schell. gr. over taire ende leverynghen van bier tsynen huysse ghedaen bij de clockluyders, maechdekens officiers ende meyers ten jaere ende ommeghanghen ende kerremesse van dese prochie Everghem iiP.vS. »

Ook de altaarmakers die op het Hulleken, te Wippelgem en te Doornzele de altaren moesten optimmeren werden bedacht.

« Item betaelt aen Joannes gargan veerthien schellynghen grooten over taire bij de officiere ende meyers midtsgaders aultaermaeckers ten jaere 1714 ende 1715 ».

Werden eveneens speciaal vergoed, degene die het beeld van St-Christoffel in den ommegang ronddroegen. Een laatste maal treffen wij dit aan voor het jaar 1735 :

« Thien schellynghen ... die betaelt syn aen Catherine de prince weduwe van pieter de nayere over thaire thaeren huysse ghedaen bij de vier guldemeesters op den XXV July 1735 ... voor het ommedraghen inde processie het groot beelt van den heylighen Christoffel den welcken alhier op Synen feestdach honorabelijck ghe-eert ende gheviert wort... »

Na deze periode (1735) schijnt de Christoffeldevotie sterk af te nemen, terwijl reeds de eerste sporen verschijnen van een nieuwe devotie tot St-Elooi. Wij hebben de oorzaak van deze eigenaardige verschuiving niet kunnen achterhalen. Misschien werd St-Elooi, patroon der smeden en der

paarden en van den veestapel in het algemeen, wel populairder bij onze toentertijde nog homogene landbouwbevolking. Immers de veestapel werd nogal eens door epidemieën aangetast, zo o.a. in 1770, en vaak zal men dan wel tot St-Elooi zijn toevlucht genomen hebben. Toch blijft het een raadsel, dat deze eeuwenoude Christoffelsdevotie wel niet volledig teloor ging, maar dan toch deerlijk en tamelijk plotseling verdrongen werd. In 1743 hebben wij daar reeds een zeker bewijs van :

« Alvooren op den 12 augustij 1743 ontfaen van de kerckmeesters tgonne inghecomen was over tsegenen met de reliquien van Ste Eloy ... inhoudende de somme van IIIIP.VIS.

Op den voorseyden 12 ouste 1743 ontfaen het incommen van ste xp(ist)offele ... IP.VIIIS.

De offergaven voor Sint-Elooi zijn bijna viermaal zo groot als die voor Sint-Christoffel.

Ook ter ere van St-Elooi werden bedevaartvaantjes gedrukt omstreeks 1770. Hiervan bestaat nog de koperen plaat waarmee ze gedreven werden : Een afbeelding bevindt zich ook in « Graf- en Gedenkschriften der Provincie Oost-Vlaanderen », Reeks Everghem.

Het vaantje is driehoekig en stelt voor : de H. Eligius met enkele volgelingen staande onder een linde, die heilige zegent een paard en een veulen. Op den achtergrond ziet men het dorpsplein met de Christoffelsput en de oude kerk, die afbrandde in 1783.

Nog aan andere details merkten wij op dat de eredienst tot St-Elooi vanaf 1735 geweldig opbloede. Reeds in 1738 werd er een borstbeeld met zilveren plaat van St-Elooi geschonken aan de kerk van Evergem door Waarschoot en Sleidinge.

Wel vinden wij nog dat in 1770 het St-Christoffelsaltaar en -beeld gerestaureerd wordt, maar van een ommegang geen sprake meer.

In 1795 wordt de aloude Christoffelsput gevuld. Daarmee schijnt wel het laatste stuk van een eeuwenoude Christoffelstraditie te zijn begraven. In de 19e eeuw althans is er

alleen in het Liber Memorialis van Pastoor Van Damme
volgend zwak spoor terug te vinden :

« 19 juillet 1856. Monseigneur approuve les litanies de
St-Christophe, que j'ai soumise a sa Grandeur afin
d'exciter les paroissiens à la dévotion envers leur
St Patron. »

Als de devotie zo diende opgewekt zal er van de vroegere
eredienst wel niet bijster veel meer overgebleven zijn.
Pastoor Van Damme vergenoegt zich dan ook in 1865 heel
vaag te vermelden dat er voorheen (autrefois) een plechtige
omweggang was ter ere van St-Christoffel en een vermaarde
bedevaart tot St-Elooi. Ondertussen werd een andere nog
bestaande litanie goedgekeurd op 12 November 1889.

Eindelijk in 1928 werd met de eeuwenoude traditie terug
aangeknoopt door het stichten van een Christoffelsconfrerie.
Zo had op Zondag 29 Juli 1928, na de hoogmis voor de
eerste maal de wijding der voertuigen plaats. De Confrerie
belastte er zich eveneens mee bedevaartvlagjes, reisgebeden
en christoffelmedalies te verkopen. Tegenwoordig gaat de
wijding door in de namiddag na een plechtig lof. Zo wordt
een meer dan 500 jaar oude traditie voortgezet, aangepast
aan nieuwe tijdsomstandigheden weliswaar, maar met de
geest en de bezieling van onze voorouders.

Mei 1949.

ACHIEL DE VOS

SPROKKELING

STRATEGISCHE OVERSTROMINGEN NA HET TWAALFJARIG BESTAND

De polders die vooral door toedoen van Jeronimus
Laurijn en zijn erfgenamen in de buurt van Watervliet,
vooral naar het Noordwesten toe, waren ingedijkt in de
jaren 1499-1530 waren grotendeels weer te loor gegaan op
het einde van de 16e eeuw. Gedurende het Twaalfjarig
bestand (1609-1621) waren zij meestal weer gewonnen.
Echter in 1621-22 werden zij na het hernemen der vijande-
lijkheden opnieuw doorgestoken om de veroveringen van
Prins Maurits, IJzendijke, Oostburg, Aardenburg en Sluis

te beveiligen. Hieronder een bevel van de Commandant van Sluis : de overstroming moet gehandhaafd blijven !

Deersame discrete besondere Burchmeestere ende schepenen der heerliche de van Waterlant gheseyt den Oudeman.

Eersame ende besondere,

Alsoo sijn excellentie mijn heer den prince van oraingne ende de heeren staten generael dienstich ghevonden ende mij expresselijck belast hebben alle de cragingen, dammen ende wegghen gheleyt ende ghemaect jnde deurgesteken polders ontrent desen quartieren te doen sleijten ende vernietegghen sonder datter eenighe meer moghen ghemardict worden ende dat daer beneffens alle huijsijnghen scheuren stallen ende cotteragien staende aen dese zijde vande gaten te doen weiren ende af te breken soo heb jck jnghevolghe vandien alvooren sulcx bij my selfs jnt werck te stellen Ulieden wel expresselijck willen belasten ghelijck ick doen by desen ordre te stellen over uw ghemeenten dat binnen den tijdt van acht daghen naer date deser gheslecht worden alle de craghinghen, dammen ende wegghen sijnde jnde deurghesteken polders daer ontrent ende alle de huijsijnghen scheuren stallen ende cotteragien staende aen dese zijde vande gaeten te werren ende af te breken onthier ende een maendt op peijne wie van beijde jn ghebreke blyft daervoren alle ghecontrovenieert ende sulcx verloren hebbende tbeneficie van hare sauvegarde op ghehaelt ende bovendien tsijnen coste ghedaen te worden, daerom sult jder jnt particulier daervan de kennisse doen ende desen last gheven oft salt selfs aen Ulieden verhalen. Sult oock beneffens dese den last geven aen Antheunis van Vooren, Blasius de Witte ende Bernaert de Coster. Jck sal mij hier op verlaten ende Ulieden Godt almachtich bevelen.

Sluijs 10n Juny 1624.

(Wat besijden stont) Sult oock den meulen binnen ghelijcken tijt af te breken ende wordt verstaen dat de craginghen vanden gheheelen Jeronimus polder sullen gheslecht worden soo wel in andere polders deene soo wel als dander.

(onder stont) Ulieden seer goede vrient Philips Zoete de Houthain.

Kerkarchief Watervliet, copie in een bundel Proces tussen de parochiën Watervliet en Waterland.

E. T.

DE BEZEMBINDERS VAN KLEIT

Waar voor eeuwen het kruis van de kloostertoren van Papingloo zijn knoestige armen ten hemel stak, hoog boven de toppen van de woudreuzen, daar leefde een eigenaardig ras. Sterk en taai was het, als de eeuwenoude boomstronken waartussen het woonde. Het bos was zijn wereld, waaraan het hing met lijf en ziel. Een eigen gewestspraak hadden ze, eigen gebruiken en eigen zeden, die van vader op kind overgingen, onvervalst en onverbasterd. Ongekend sleten ze daar hun eenvoudig leven, gelukkig in hun vreedzaam, aartsvaderlijk gedoen, afgezonderd als ze waren en bleven van de rest van de wereld.

En dat volk leeft daar nog. Al snijdt daar nu de blinkende ploegschaar de taaie grond, al is in het maagdelijk woud stronk en struik gevallen onder de bijl van de houthakker, al gloeien er u nu tegen de rode pannendaken van een nieuw verrezen dorp, nog klinkt er de eigenaardige taal en leven voort, de zeden en de gewoonten, de legenden en de zeisels der oude Kleitenaren. De Kleitenaar zocht vooral zijn broodwinning in zijn bossen. De berken groeiden er in overvloed en zij bezorgden de Kleitenaars de nodige grondstof voor hun geliefde bezigheid, overgeërfd van hun voorouders : het bezembinden. Twee volkssagen bleven honderden jaren onder de Kleitenaars voortleven. De eerste van de tijd van Lodewijk van Male (gestorven in 1384), graaf van Vlaanderen, verhaalt : « Voor honderden jaren leefde

er in de bossen van Kleit een bezembinder, die met veel moeite en zorg de schrale kost won. Veel geld moest hij betalen en de tijden waren slecht. Zekere dag wemelde een bonte jacht door de anders zo stille bossen. Edele heren, fijn uitgedost en op fiere paarden gezeten, renden door het woud, toen een geweldig onweer hun jachtgenot kwam storen. Een van die edelen, in dolle vaart achter een stuk wild te ver gevoerd en verdoold geraakt, moest in de armoe-dige hut van de bezembinder een schuilplaats zoeken tegen de plassende regen. Hij deelde daar met de nederige bos-bewoners hun sobere maaltijd, hoorde van hun moeilijk en ellendig leven, en, getroffen door de gastvrijheid van die eenvoudige mensen, vroeg hij hen bij het heengaan wat hij doen kon om hun lasten en zorgen iets te verlichten. De bezembinder vroeg niets anders voor hem en zijn lotgenoten kosteloos te mogen het berkenrijs snijden dat daar in over-vloed te vinden was. Enige tijd nadien bracht een bode aan de verbaasde bezembinder een perkament, ondertekend door Graaf Lodewijk van Male, dat het gevraagde voorrecht verleende. De onbekende ridder was niemand anders ge-weest dan de Graaf zelf. Sindsdien sneden al de bezem-binders het nodige rijs kosteloos tot aan de derde knoop. »

Nog een andere sage leeft er voort in de mond van het volk, vertelling uit de tijd van Keizer Karel (1500) : « Onder dezelfde omstandigheden belandde de luimige, volkse Keizer Karel in de hut van een bezembinder, die ook als opperste gunst kosteloos snoeirecht vroeg van het bezemrijs. De Keizer, er steeds op uit om fratsen uit te halen, stond dit gaarne toe, op voorwaarde dat de bezem-binders aan de ene voet een schoen, aan de andere een kloef zouden dragen. » Ongelukkig genoeg, nooit heeft die gulden tijd voor de Kleitenaars bestaan, want schriftelijk bewijs heeft men van dit voorrecht nooit gevonden en het is dan ook hoogst waarschijnlijk dat die vertellingen alleen in de verbeelding van de Kleitse bezembinders hun ontstaan heb-ben gevonden. De feiten bewijzen dat de bezembinders het nodige rijs aan de grondeigenaars moesten betalen. De grote bezems worden gemaakt uit *calluna vulgaris* (in de volks-taal : krakke), berkenrijs of gemst ; de kleine potbezems uit *erica* (in de volkstaal : heed).

Einde Maart werd die grondstof door de boswachter ten voordele van de heren verkocht van 60 tot 70 frank per bos. Einde Maart en begin April stapten de bezembinders in groepen (familieleden en geburen) op om « krakke » te trekken of berkenrijs te snijden tot in Bulskampveld, tussen Wingene en Aalter en tot in Sint-Pietersveld, rond het huidige Weldadigheidsgesticht van Ruiselede.

Drie, vier dagen, ja zelfs ganse weken verbleven zij er en vernachtten in stro in de dichtst bijgelegene schuren. Wanneer de voorraad voldoende was, maakten zij zich een paar bretellen uit wissel en daarin bonden zij een bussel « krakke » of berk, die gewoonlijk 30 tot 60 kg woog en kwamen zingend en zwetend uren ver met de zware last naar Kleit terug. Bij hun thuiskomst werd de « krakke » in de schouw te drogen gelegd op stokken ; wanneer het rijs genoegzaam gedroogd was, werd de « krakke » of het rijs afgewreven en schoon effen gemaakt. Dan kon de bezem gemaakt worden. Het nodige rijs werd genomen en stevig bijeengesnoerd met een koord, die vastgemaakt werd aan den « bezemstaak », die bij elken bezembinder te vinden was. Hoe nu de bezem voor goed bijeen gehouden ? Daartoe werd de « wim » gebruikt. « Wim » is een stok uit es, ondelbaar (in de volkstaal : waterwerf). De « wim » werd eerst gespleten met een speciale kloover in drie of vier banden. Die banden werden dan rond de bezem gelegd op volgende wijze : naarmate de « wimband » werd rondgesnoerd, werd de koordenband gelost.

De gewone bezembinder kan er tot drie dozijn per dag en de zeer behendige tot vier dozijn per dag vervaardigen. Heel Vlaanderen door werden ze gebruikt de stevige berkenbezems der Kleitenaren. De Kleitenaren zelf (de vrouwen met twee dozijnen, de mannen met drie dozijnen op de rug) reisden naar Lovendegem en Zomergem, naar Waarschoot en Sleidinge, sommige zelfs trokken Zeeland in om hun waar aan de man te brengen. Overal waren er kopers.

De bezems werden 9 of 10 centen betaald per stuk. Elke Donderdagavond werden de bezems opgehaald en weggevoerd door een voerman naar het schip op het kanaal te Sint-Joris om 's Vrijdags op de markt te Gent verkocht te worden. In de avond trokken de Kleitenaren, beladen met

enkele dozijnen bezems te voet naar Aalter-Brug, stapten daar op het schip en vaarden met de bezems, die voor zes centen per dozijn werden meegenomen, mee naar Gent.

Uit een schoollijst van Meester Vercruyssen in de jaren 1868-1869 weten wij dat 24 vaders van de 59 jongens en dat 17 vaders van de 36 meisjes, die de school bijwoonden, bezembinders waren.

Wij durven rechtuit verklaren : voor de jaren 1912-1913 was er te Kleit geen enkele familie waar een bezembinder ontbrak ; doch in 1912-1913, door de aangroeiende weelde onder de bevolking en de vermeerdering van de productie der borstelfabrieken, was die eeuwenoude nijverheid gedoemd tot verval. Alleen de oorlog 1940-1944 bracht weerom een paar oude bezembinders in werking.

Ons besluit is dan ook kort : Met het bezembinden hebben de Kleitenaars nooit schatten vergaard. Kleit was en bleef arm, verlaten en woest in het uitgestrekte woud ; de bosschennis heerste algemeen, maar juist de afzondering, waarin de streek lag, was de oorzaak dat er de overoude Vlaamse zeden en gebruiken in al de oorspronkelijke zuiverheid bloeiden. De mensen waren er nog voor zestig jaar gelijk aan de Kleitenaars van vier-, vijf-honderd jaar vroeger. Nu zijn de Kleitenaren een volk dat op alle gebied met zijn geburen mag meepraten en wedijveren.

Spijtig echter dat die nijverheid, waarvan een volk honderden jaren heeft geleefd, voor altijd moest vervallen.

G. DE SMET, onderpastoor, KLEIT

LIED DER BEZEMBINDERS (Maldegem, Kleit)

En da wuf vaert over zee,
Riderideree, ritomtee.
Da wuf vaert over zee.
Al in een dun schepentje,
schierelare mierelare schepentje.
Dat scheepje brak in twee, laridee.
Dat scheepje brak in twee.

Als zij daerover kwam,
Riderideram ritomtam,
Als zij daerover kwam,
De haentjes kraaiden helder op,
Schierelaremierelare helder op.
De klaere dag kwam an, laridan,
De klaere dag kwam an.

En da wuf had enen man,
Riderideran ritomtan,
Da wuf had enen man.
't Was enen man van Maldegem,
Schierelaremierelare Maldegem,
Die bessems binden kan, laridan,
Die bessems binden kan.

En da wuf had een schapra,
Rideridera ritomta,
Da wuf had een schapra.
Van onder leit heur witte brood,
Schierelaremierelare witte brood,
Van boven leit sala, larida,
Van boven leit sala.

Opgetekend door M. STEEL,
te Sleidinge.

IETS OVER DEN FRANSEN MEIER VAN AALTER, OVER ZIJN ADJUNCTEN EN OVER DE PLUNDERING EN VERNIELING VAN HUN WONINGEN IN 1814

Frans Emmanuel van Doorslaer, in 1757 te Lokeren geboren, advocaat te Gent, majoor en auditeur generaal van de Vlaanderse troepen, werd in 1789 griffier van Aalter en Knesselare, Land van de Woestijne, en ontvanger-beheerder van de goederen in Vlaanderen van Guillaume-Karel-Gisleen graaf van Merode, heer van het gezegde Land van de Woestijne. In die twee functies verving hij *Jan-Baptist-Joseph Roelandts*. Het schijnt wel dat Roelandts die twee ambten niet vrijwillig opgegeven heeft, want, in gezegd jaar 1789, procederen van Doorslaer en Roelandts omdat ieder van hen een deel van de papieren van de griffies in bezit had. In 1793 nog moest de gemeente Roelandts voor het gerecht brengen, omdat hij altijd in het bezit bleef van registers die aan de gemeente toebehoorden.

Alhoewel hij reeds meer dan dertig jaar oud was toen hij griffier werd, was van Doorslaer nog ongehuwd : hij zal slechts in 1811 trouwen met Maria-Theresia Bogaert, dochter van Guillaume, den laatsten baljuw van Aalter. Toch kwam hij zich te Aalter vestigen. In 1790 kocht hij de « Papegaai », een « remarquable groote hostelrije », staande langs den Zuidoever van de vaart, rechtover de brug. Hij liet dit huis in een herenwoning ombouwen.

J. B. Roelandts kwam terug op het toneel tijdens de eerste Franse bezetting van ons land (November 1792-Maart 1793) en wel als gemeentesecretaris van Aalter en als lid van de

nieuwe administratie van de Oudburg van Gent. Bij de restauratie van het Oostenrijks bewind werd van Doorslaer natuurlijk in zijn functie van griffier hersteld. Roelandts vond het toen geraadzaam de wijk te nemen naar Wakken, bij familieleden ; hij verbleef aldaar tot einde 1795, wanneer ons land definitief bij Frankrijk ingelijfd werd. Tijdens de Franse overheersing trok hij zich bijna volledig uit het politiek leven terug. Hij bekleedde het ambt van notaris, maar werd later toch nog lid van de municipale raad van Aalter.

Van Doorslaer ook hield zich aanvankelijk afzijdig van de politiek. Weldra echter werd hij lid van den arrondissementsraad van Gent en in Juni 1805 wordt hij aangesteld als Meier van Aalter en van Knesselare. Als Meier stond hij helemaal in dienst van de Franse bewindvoerders. Hij verving hier het Vlaams, dat tot dan toe nog grotendeels de taal van het gemeentelijk bestuur gebleven was, door het Frans. Hij deed zich vooral opmerken door den ijver waarmee hij de dienstweigerende recruten opspoorde. « Dag en nacht, met een weerzinwekkende wreedheid, aldus schrijft een onderpastoor van dien tijd, alleen of vergezeld van de veldwachters, van de gendarmen of van soldaten, spoorde hij de deserteurs op en vervolgde hij hun ouders. Daardoor heeft hij hun haat en hun lust tot weerwraak op hem getrokken. »

Terwijl de Fransen hier nog waren ondervond hij reeds de wrokgevoelens van het volk. Alzo zijn, in December 1813, « Kennissen van de genaamden Bernard de Coninck en Pieter de Coster, alle twee grote vrienden van de Verbondenen », tot tweemaal toe bij hem binnen gevallen en hebben hem, als vergelding, een som gelds afgeperst. Van Doorslaer echter, aan het hoofd van soldaten, spoorde de daders op en hij persoonlijk hield, in Januari 1814, Pieter de Coninck, « het tweede hoofd van de bende », te Oedelem aan. Deze werd daarom door het krijgsgerecht van Tielt gestraft.

De Meier van Aalter had toen ter tijd twee adjuncten, die beide, maar vooral de eerste adjunct, door de bevolking evenzeer als van Doorslaer zelf gehaat en verfoeid werden.

De eerste adjunct-meier was *Jan-Ferdinand Soudan*. Deze was geboortig van Gent en was tijdens de Franse overheersing uit Nevele naar Aalter komen wonen. In 1808 werd hij adjunct-meier en hij bleef het tot einde 1817, wanneer hij belastingsontvanger te Aalter werd. Hij overleed in 1856. Zijn zoon Joseph-Karel en zijn kleinzoon Henri werden beiden burgemeester van Aalter.

Joannes de Zutter, de tweede adjunct, was geneesheer van beroep. Hij was geboortig van Brugge en was getrouwd met Joanna-Maria de Sutter, van Zomergem. Hij was adjunct-meier van 1805 tot half 1819. Hij verliet Aalter in 1843 of 1844, waarschijnlijk voor Zomergem, alwaar zijn zoon Karel-Frans dokter was.

Soudan woonde langs de vaart, niet ver van de brug, in het nog bestaande « oud huis Soudan ». Dokter de Zutter woonde in een huis aan de tegenwoordige Stationsstraat, daar waar nu het huis van Joseph Goossens staat.

Na Napoleon's nederlaag in Rusland bevrijdden de Verbondenen ons land; hunne troepen deden hun intrede binnen Gent in Februari 1814. Enkele dagen nadat dit verheugend nieuws hier bekend geworden was, rotten wraaklustige inwoners van Aalter en van omliggende parochies samen en, in verschillende colonnes, wel 5000 man sterk (alzo schrijft onze onderpastoor, die wel schromelijk zal overdreven hebben), begaven zij zich naar Aalterbrug, alwaar van Doorslaer en Soudan woonden. Beide vogels waren echter gaan vliegen! Gehoor gevende aan de onderrichtingen van Napoleon, met het doel verwarring te brengen in het bestuur, hadden de Meier en zijn twee adjuncten daags voordien de gemeente verlaten, zonder de minste maatregel getroffen te hebben om voorziene onlusten te voorkomen.

De opgezweepte menigte brak de twee huizen binnen en vernielde en plunderde daar wat er te vernielen en te plunderen viel. Veel was dat niet, want de Meier en zijn adjuncten hadden hun meubelen tijdig laten naar veiliger oorden overbrengen.

Dit gebeurde op 6 Februari 1814. Om zich tegen verdere ongeregeldeheden te beveiligen vormde de bevolking zelf (bij ontstentenis van overheden) 's anderen daags een bur-

gerwacht en de gemoederen van het volk kwamen stilaan tot bedaren. Maar veel was er niet nodig om het smeulende vuur opnieuw te doen oplaaien. De woning van dokter de Zutter was aan de vernieling en aan de plundering ontsnapt en hij kwam dan ook de eerste naar Aalter terug. Hij nam een uitdagende houding aan tegenover het volk. Dezes wrok flakkerde weer op en op 3 April toog het opnieuw naar Aalterbrug, alwaar het zijn woede nogmaals botvierde op de huizen van Van Doorslaer en van Soudan. Daarna kreeg het huis van dokter de Zutter zijn beurt !

Deze zaak kwam voor het gerecht. De aanvoerders en de voornaamste deelnemers van de bende werden aangehouden en voor het Assisenhof van Oost-Vlaanderen gebracht. Bij vonnis van 8 Juli 1815 werden enkelen van de betichten gestraft met vijf jaar ijzers, anderen met twee jaar gevang, allen met 200 frank boete en solidairlijk veroordeeld tot het betalen van 1120 frank kosten. Al de gestraften werden in 1817 en 1818 door de Koning begenadigd en in vrijheid gesteld.

Onder de gestraften bevond zich Augustinus de Meyer, een welstellende landbouwer uit Stratem, die de voornaamste opstoker van de onlusten schijnt geweest te zijn ; verder een dozijn kleine mensen, waarvan sommigen geen al te goede faam genoten, en ook twee personen van Knesselare.

Daarmede was de zaak niet afgelopen ! Van Doorslaer en consoorten brachten de zaak voor de burgerlijke rechtbank en eisten van de gemeente vergoeding voor de ondergane schade. Bij vonnis van 19 November 1816 werd de gemeente dan ook veroordeeld tot het betalen aan de aanleggers van een bedrag gelijk aan het dubbel van de geleden schade en aan de Staat van een boete gelijk aan het totaal van de te betalen schadevergoeding.

De aanleggers hadden hun schade geraamd op de volgende bedragen, die door de rechtbank aanvaard waren :

Van Doorslaer :	11714 fr.
Soudan :	8858 fr.
de Zutter :	1353 fr.

Samen dus 21.925 frank. Bijgevolg moest de gemeente aan hen $2 \times 21.925 = 43.850$ fr. betalen, en aan de Staat een boete van gelijk bedrag. Samen met de gerechtskosten beliep

de totale door de gemeente te betalen som op 88.030 frank. Bedenk welk reusachtig bedrag dat was voor een gemeente met 4231 inwoners !

Het vonnis van de rechtbank was gesteund op de Franse wet van 10 vendémiaire jaar IV, wet die thans opnieuw berucht is geworden ingevolge de vernielingen en plunderingen van tijdens de bevrijding in 1944.

De gemeente was noch gedagvaard noch door de rechtbank gehoord. Zij kreeg kennis van het vonnis door een schrijven van de gouverneur van de provincie. De gemeenteraad weigerde dit vonnis te erkennen en bleef doof voor alle aanvragen tot betaling van de schadevergoedingen. Bij pogingen om tot een minnelijke schikking te geraken stuitten de belanghebbenden steeds op een onverzoenlijke houding van de raad.

Daarop, in 1833, eist Frans van Doorslaer, bij deurwaardersexploit, de betaling van de hem toegekende vergoeding. Door de provincieraad wordt aan de gemeente toegestaan zich tegen deze eis in rechte te verzetten.

Twintig jaar na de feiten komt de zaak aldus opnieuw voor het gerecht. Bij een tussenvonnis van 15 April 1834 zegt de rechtbank dat de pretenties van de aanlegster (Van Doorslaer was ondertussen overleden) ontvankelijk zijn, kent haar een provisie van 2.000 frank toe en beveelt haar een staat van de geleden schade in te dienen. Anderdeels mag de gemeente bewijzen dat van Doorslaer papier voortkomende van het archief van de gemeente zou verkocht hebben.

De gemeente gaat hiertegen in beroep, maar het hof van appel bevestigt de 28 November 1836 het gezegd tussenvonnis.

De zaak wordt dan verder vervolgd. De weduwe van Doorslaer dient een specificatie in van de vernielde of verdwenen voorwerpen, die niets anders is dan een afschrift van een « prijzie » die haar man in 1814 laten doen had. De gemeente betwist dat de in die specificatie vermelde meubelen zich, ten dage van de plunderingen, ten huize van Van Doorslaer bevonden en zij laat (in Juni 1837) verschillende getuigen onderhoren, die allen verklaren dat Van Doorslaer, vóór de plundering van zijn huis in 1814, bij hen

meubels verborgen had. Pastoor de Langhe verklaart dat er op een nacht twee stampvolle karren meubels gebracht werden. Laurent Tacquet, schoolmeester, zegt dat hij gedurende zes à zeven dagen, met vijf andere personen dag en nacht gewerkt heeft om het huis van Van Doorslaer ledig te maken. Een deel van de meubelen werd zelfs naar Zomergem en naar Gent vervoerd.

Verder liet de gemeente vier getuigen citeren die verklaren dat zij rond 1821-1824 van Van Doorslaer oude papieren en registers gekocht hebben, voortkomende uit de archieven. Burgemeester de Seille, verklaarden zij, had een deel van die papieren naar het gemeentehuis doen voeren, maar had ze gedeeltelijk teruggegeven.

Burgemeester Libbrecht deelt, in Juni 1837, aan de advocaat van de gemeente de uitslag mede van een onderzoek dat hij gedaan heeft nopens die oude papieren. Twee oude dienstknechten van Van Doorslaer verklaren dat zij « dagelijks » zulke stuks hebben moeten verbranden. Winkeliers verklaren van de oud-meier oud papier gekocht te hebben, sommigen wel tot 300 pond gewicht. Zoals het begrijpelijk is, zo lange tijd na de feiten, bracht dit onderzoek geen zekerheid of die oude papieren wel van het gemeentearchief voortkwamen. Inderdaad, buiten dit proces om, was Van Doorslaer in 1829 door de Koninklijken Commissaris van Oost-Vlaanderen over deze zaak onderzocht. Hij had toen verklaard dat de door hem verkochte papieren toebehoord hadden aan de familie Darconatie, van wiens goed hij beheerder geweest was, en die destijds geweigerd had ze mede te voeren en aan hem afgestaan had.

Wat er ook van zij, een feit is zeker dat het gemeentearchief geleden heeft door de vernielingen bij Van Doorslaer. De reeds meermalen aangehaalde onderpastoor schrijft dat het op straat gegooid werd en vele documenten uit dit archief, dat thans te Gent bewaard wordt, dragen duidelijk de sporen van deze mishandeling: de modder en andere vuilnis kleeft er nog aan ! Anderdeels is het ook te betreuren dat de gemeente gewacht heeft tot einde 1829 vooraleer haar oud archief van haar oud-meier op te vorderen. Het is te verwonderen dat, na al dit wedervaren, het archief van Aalter een nog tamelijk volledig en rijk geheel vormt. Het

geboorteregister van 1810 en het overlijdensregister van 1811 blijken in die plundering verloren gegaan te zijn. In 1840 reeds besliste de gemeente die registers te laten vervangen, wat mogelijk was door middel van de dubbels die op het Justitiepaleis te Gent bewaard werden. Dit goede voornemen werd nooit ten uitvoer gebracht en de brand van het Justitiepaleis, kort na de voorgaande oorlog, heeft alle dubbels van de registers van de burgerlijke stand vernietigd.

Gelijk men uit het voorgaande opmaken kan, dreigde het proces nopens de zaak van Doorslaer in het slop te geraken. Geen wonder dus dat de advocaat van de gemeente, op 6 December 1838, aan zijn cliënte schrijft dat het tribunaal het zeer schijnt te begeren dat de partijen een overeenkomst zouden treffen. Ditmaal geeft de gemeente gehoor aan dit verzoek. Zij komt overeen met de weduwe van Doorslaer, mits de betaling van de som van 5700 frank, te verdelen over drie jaren. Reeds vroeger, begin 1837, hadden Soudan en De Zutter de betaling van een vergoeding verzaakt, op voorwaarde dat, voor eerstgenoemde hij en zijn dochter, voor de tweede hij en zijn echtgenote, hun leven lang geen gemeentelasten zou moeten betalen. De bestendige deputatie van den provincieraad machtigde de gemeente die voorwaarde te aanvaarden.

Gans deze zaak kreeg bepaald haar beslag door een Koninklijk Besluit van 12 Februari 1839, dat het accord met de weduwe van Doorslaer goedkeurde. Zij had vijf en twintig jaar aangesleept !

De lotgevallen na 1814 van de adjunct-meiers *Soudan* en *De Zutter* werden hiervoren kort aangehaald. Ook *Van Doorslaer* kwam terug naar Aalter, drie of vier weken na de tweede plundering. Hoe onwaarschijnlijk het ook moge schijnen, getoetst aan de toestanden die wij na de bevrijding van 1944 gekend hebben, hij ook, gelijk zijn twee adjuncten, hernam zijn functie van meier ! Ongetwijfeld zullen de verhoudingen tussen hem en zijn geadministreerden niet bijzonder hartelijk geweest zijn, maar toch duurde het tot den 17 Augustus 1815 vooraleer de adjunct Jan de Zutter door de intendant van Oost-Vlaanderen aangeduid werd om Meier van Doorslaer voorlopig te vervangen. Op

11 October 1815 werd hij voor goed vervangen door de heer Frans Nuytens. Hij bleef echter te Aalter wonen tot in 1829, waarna hij zich te Gent ging vestigen. Hij overleed aldaar in 1833. Zijn huis aan Aalterbrug had hij in 1830 aan een Oostendenaar verkocht, die het op zijn beurt, in 1832, verkocht aan Jan-Baptist Bockaert, een gewezen dienstknecht van Frans-Emmanuel van Doorslaer...

* * *

Documentatie : Rijksarchief Gent, Fonds Land van de Woestijne, nr 343 (zaak van Doorslaer). Gemeentearchief Aalter (registers van de briefwisseling, ingekomen brieven, enz.).

ARTH. VERHOUSTRAETE

6 Juni 1949

SPROKKELING

ANDERE TIJDEN, GELIJKE ZEDEN

Gezien de slechte tijd beslissen de wethouders van Aalter in April 1710, dat de ontvanger Joris de Grave voorlopig maar $\frac{1}{8}$ zal innen van elks schuld in de omstelling van de belasting. Met de rest zal hij wachten tot na de oogst. Maar in Juni zeggen de wethouders dat, « den oogst aanstaande zijnde, en dat vele kwaadwilligen dezelfden zouden opdoen en verbergen en, naar hun oude gewoonte, niets of zeer weinig betalingen zouden doen op hunne schuld, tot groot nadeel van het gemenebest en ruine van de parochie, en dat het behoort daarin behoorlijke middelen te stellen. »

Welke die middelen waren, maken de vroede vaderen ons niet bekend, wellicht uit reden dat zij er geen afdoende gevonden hebben !

(Resolutieboek, Aalter)

A. V.

IETS OVER PLAATSNAMEN EN PLAATSNAAMKUNDE EN OVER DE STUDIE VAN DE PLAATSNAMEN IN HET MEETJESLAND

Het is de mensen te allen tijde een behoefte geweest, zich in de natuur te oriënteren, en, daartoe, aan bepaalde, in het oog springende plaatsen een naam te geven, waardoor ze, in hun betrekkingen onder mekaar, het ene of het andere punt precies wilden aanduiden. Reeds van toen de mensheid nog als een nomadenvolk over de aarde zwierf, werden rivieren, hoogten, hellingen, bossen, plassen als oriëntatiepunten gebruikt, en werd hun een naam gegeven, ten einde tot geen verwarring met andere aanleiding te geven. Vaak was daarbij een kenmerkende eigenaardigheid, de herinnering aan een gebeurtenis of wat anders ook, de aanleiding tot het ontstaan van een welbepaalde naam. En wanneer dan onze voorouders een meer sedentair leven gaan voeren, duiken t'allenkante namen van nederzettingen op, die hetzij naar de naam van hun bewoner, hetzij naar een eigenaardigheid van de onmiddellijke omgeving worden genoemd. Gaandeweg vormen zich dorpen, en ontstaan nieuwe nederzettingen ; andere mensen en andere volkeren duiken op, die op hun beurt nieuwe namen geven. En het leven gaat verder !

Ook in onze streek, in ons Meetjesland, vinden wij dit alles terug. Bos- en waternamen, zowel als benamingen van nederzettingen van de oudste tot de nieuwste. Onder de eenvoudigste tellen wij een « Eede » (of beter nog « Ee », zoals de mensen nu nog zeggen), wat eenvoudig « water » betekent ; « Biervliet » en « Watervliet » betekenen beide

« waterloop », en « Eekloo » is gewoon « eikenbos ». Namen van nederzettingen zijn « Maldegem », « Zomergem », « Evergem », terwijl « Lootenhulle », « Lembeke » en « Waarschoot » slechts op een plaatselijke toestand van de bodem betrekking hebben.

Het spreekt vanzelf dat niet alle namen even gemakkelijk uit te leggen zijn, en er is dan ook niets waarbij meer geliefhebberd werd dan bij het uitleggen van de plaatsnamen. Sommigen gingen daarbij toch met een goede dosis gezond verstand te werk, en bekenden eenvoudig dat ze voor sommige namen geen aannemelijke verklaring wisten te geven, doch anderen namen het zo nauw niet met taalkunde, geschiedenis en logica, en fataseerden er maar op los. Het hoeft natuurlijk niet gezegd, dat het meeste wat die mensen vertelden, je reinste onzin was. Integendeel, plaatsnamen hebben vaak in de loop der tijden een aanzienlijke verandering ondergaan (men neme bv. Zomergem, dat voor 1200 jaar « Sumaringahem » heette !) zodat grondige opzoekingen naar de oudst-voorkomende vormen en schrijfwijzen iedere verklaring moeten voorafgaan. Dit juist is het werk van de plaatsnaamkunde, nl. met behulp van de taalkunde, de geschiedenis, de oudheidkunde, enz. naar de oudste stadia van een naam gaan zoeken, en meteen alle gevolgtrekkingen er uit afleiden, die voor de wetenschap in het algemeen van belang zouden kunnen zijn. Zo kan ons de verspreiding van een bepaalde soort namen veel gegevens aanbrengen voor de ontginningsgeschiedenis van onze vroegste tijden ; andere namen kunnen ons inlichten over kolonisatie en volksverhuizing. Want voor iedere naam is er een welbepaalde reden geweest, waaraan zijn ontstaan te danken is, en het grootste deel van die namen is blijven voortleven tot op onze dagen. Ook in ons Meetjesland.

Jammer genoeg is er hier bij ons nog zo bitter weinig gedaan om dat alles te gaan opdelven ; om uit de volksmond op te tekenen, wat nog werd bewaard, en om in de — vaak zeer rijke — dorpsarchieven te gaan napluizen hoe het in vroeger dagen was. Slechts één wetenschapsmens heeft voor enkele gemeenten in het Westen een aantal plaatsnamen genoteerd, nl. Karel De Flou, in zijn monumentaal « Woordenboek der Toponymie » in 18 delen, dat ook de gemeen-

ten Aalter, Adegem, Bassevelde, Eekloo, Kaprijke, Lembeke, Maldegem, Middelburg (Vl.), St. Jan in Eremo, St. Laureins, St. Margriete, Ursel, Waterland-Oudeman en Watervliet, hetzij voor een deel, hetzij min of meer volledig behandelt. Nochtans moet gezegd, dat De Flou slechts een gedeelte — en dan nog vaak een zeer klein — van de voorradige archieven heeft bewerkt. Hij is ook niet vrij te pleiten van fouten en vergissingen, doch alles samen genomen is zijn werk een baanbrekend begin geweest, dat tot nu toe nog door niemand werd geëvenaard. Toch zijn voor de gemeenten, die hij min of meer heeft bewerkt, nog duizenden plaatsnamen onopgedolven, zodat zelfs hier het werk nog maar in zijn beginstadium is. Voor de rest werd tot nu toe weinig verricht. Wel verschenen in Biekorf (door Dassonville) en in Vlaamse Zanten (door Van Lantschoot) een aantal losse opnamen, maar deze zijn te veel verspreid en vaak te onduidelijk om er met goed gevolg besluiten uit te trekken. Ook werden in boeken als Jacobs' « Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden », in Ryserhove's « Knesselare » en in Nelemans' werken over Eekloo een aantal plaatsnamen terloops vermeld, doch de schrijvers hebben niet de bedoeling gehad dat onderwerp grondig uit te diepen. Een vermoedelijk interessante studie van R. De Waele : « De kantons Deinze, Kruishoutem, Nevele en Zomergem, Bijdrage tot de toponymie van het Westelijk gedeelte van de provincie Oost-Vlaanderen », die in Leuven als licentiaatsverhandeling werd voorgedragen, konden wij niet ter inzage krijgen. Toch komt in de toestand verbetering : A. De Vos uit Evergem werkt sinds een paar jaar aan een grondige toponymische studie over zijn gemeente, en J. Vandevreire schreef een plaatsnamenstudie over de gemeente Ursel, die echter nog niet helemaal is afgewerkt. Verder werden een aanzienlijk aantal plaatsnamen genoemd door Dr. Tieleman (uit Watervliet en omgeving), Dhr. Kerckaert (uit de streek van Bassevelde) en dhr. A. Cassiman (uit Waarschoot), die echter nog in handschrift berusten, en op vervollediging wachten.

Objectief beschouwd valt er dus nog veel te doen. Een paar uitzonderingen niet te na gesproken, blijft het hele

Meetjesland braakliggend terrein voor de plaatsnaamkundigen.

Er wordt dan ook bij onze leden, en bij alle andere belangstellenden er op aangedrongen geen gelegenheid te laten voorbijgaan om, zij het dan terloops, alle plaatsnamen op te tekenen, die zij zouden ontdekken, hetzij bij de mensen in nog levend gebruik, hetzij in de archieven. Er werden trouwens reeds plannen gesmeed om het hele Meetjesland toponymisch op grote schaal te ontginnen, doch daarover willen wij het in deze bijdrage niet hebben. Samen met een uitgebreid werkplan, een goede, overzichtelijke methode en de noodzakelijke documentatie, hopen wij tegen de volgende keer alles klaar te hebben om ook op dit gebied de achterstand van het Meetjesland geleidelijk te kunnen inhalen.

J. VAN DE VEIRE

BOEKBESPREKING

RYSERHOVE ALFONS, *Beernem*, Een Heemkundige Studie ; Beernem, M. De Prest-Martens, 1949. 326 blz., geïllustreerd met 12 foto's, met een kaart.

Ons medelid is een aanpakker. Na zijn boek over Knesselare reeds nu een ander over het dorp van zijn afkomst. Sommigen zullen komen aandragen met een leemte hier en een enigszins oppervlakkige behandeling daar. Maar er mag niet uit het oog verloren worden de verdienste zóveel bijeengebracht te hebben uit zoveel verschillende bronnen. Ten slotte heeft èn de bewoner van de streek èn de man van wetenschap heel wat aan zo'n publicatie. Men kan redetwisten tot in den treure over wat het beste is, wachten tot alle opzoeken volledig en rijp zijn of geven wat men heeft (alvast is men dan toch een eerlijk man !). Theoretisch is zeker wel het best eerst detailstudies te geven, waartoe b.v. ons jaarboek gelegenheid biedt en de synthetische dorps- of streekmonografie het laatst. Maar het is natuurlijk het recht om niet te zeggen de plicht door te zetten als de gelegenheid geboden wordt.

Schrijver heeft het gras vóór de voeten van de criticus weggemaaid door zelf op blz. 290 zijn tekorten aan te wijzen. Toch zou m.i. beter een en ander in het werk wat gesnoeid worden, desnoods met verwijzing naar reeds bestaande werken en wat meer gegeven over de oude boerengeslachten, de folklore, het sociale leven in heden en verleden. Wat vragen we ten slotte van een dorpsmonografie ? In de eerste plaats de groei van het verleden naar het

heden, daarom de beschrijving van grond en landschap met het ontstaan en ontwikkeling ervan ; beschrijving van het huidige leven van de dorpsgemeenschap met de geschiedenis ervan of beter nog een bezinning in het heden door inzicht in het verleden. De dorpsgeschiedenis zou dan vooral moeten geven duidelijke, op bepaalde teksten gefundeerde voorstellingen van het leven van de mensen en veel minder van de kasteelheren die veelal vreemden waren en vreemden bleven. Enkele malen biedt schrijver ons in zijn beste delen zo'n kijk op het leven vroeger, als in een flashing-back van een film, vooral in zijn hoofdstuk over de armenzorg. Ik vind het jammer dat hij ons daarvan niet meer heeft kunnen geven. Jammer ook dat hij ons niet wat meer bepaalds over het leven van de gegoeden, de boeren en ambachtslieden, gegeven heeft ; de staten van goed, de wettelijke passeringen en andere te weinig uitgediepte fondsen zouden daartoe allicht stof geboden hebben. Ook het hoofdstuk over de vrijdom Beverhoutsveld is een goed stuk.

Gelukkig te prijzen is de onderwijzer van Beernem die voor zijn lessen gesteund op de « studie van het milieu » hier klaargemaakte boterhammetjes krijgt om ze zijn bengels op te dissen. Vooral het eerste deel, de aardrijkskundige studie, is als voor hem geknipt ; hij zal er voor zijn spreekoefeningen, zelfs voor rekenlessen naar hartelust kunnen in grasduinen. Immers de heemkunde in het lager onderwijs is geen doel, wel middel ; ze moet stof leveren om de kinderen aan het praten te krijgen. Keerzijde van de medaille : voor de gewone lezer en voor de man van wetenschap zijn vele van die tabellen eerder hinderlijk, zo b.v. de afstand in vogelvlucht en over de weg van Beernem naar de omliggende plaatsen. Daarmee geraakt de heemkunde in discrediet als al te goedkope « wetenschap ». De hydrografie, de flora en fauna echter dat is weer terrein waar school en wetenschap hun gading vinden. Echter zou omwille van deze laatste dan wat meer consequent de (latijnse) wetenschappelijke namen moeten voor alle gevallen gegeven worden, als toch reeds voor een deel de odium van de gewone lezer getrotseerd werd ; wat is b.v. sneeuwwortel, wat Sint-Jansvaren ? is er verschil te maken

tussen bunzing en fisse ? zoja welk ? Voor de hydrografie zou ik graag een poging gezien hebben tot opheldering, of althans een stellen van het probleem, van de hydrografische toestand vóór het graven van het kanaal. Weliswaar is dit in centraal Meetjesland meer een probleem dan hier. Zou het anderzijds wel zeker zijn dat de Zuidleie, voorloper van het kanaal een natuurlijke waterloop is ?

De vraag kan geopperd worden of schrijver voor het hoofdstuk geschiedenis en ook volgende delen niet al te zeer teksten aangehaald heeft, vooral waar hij zijn voorganger uit 1862, G. Tanghe, telkens aan het woord laat. Ik zou hem liever zelf op zijn manier het horen zeggen, met overal waar wenselijk verwijzing in nota's ; daarmee zouden zowel zijn gezegden verantwoord zijn als het werk van zijn voorganger erkend. Te grote nederigheid is ook een ondeugd !

Anderzijds is het een stekeliger probleem van methode uit te maken wat best gedaan wordt bronnen, items uit rekeningen vooral, in de tekst te citeren of ze te bewerken en te interpreteren. Hier weeral conflict tussen gewone lezer en de wetenschap. Het ideaal ware voorzeker een doorlopend « leesbaar » synthetisch beeld van de tijd te geven en in een aanhangsel of in voetnota's de tekst van de bronnen ; maar die eeuwige plaatsruimte ! Toch lijkt het me gewenst dat de schrijver die noodzakelijk meer weet dan hij geeft een concreet synthetisch beeld biedt. Zo zou ik b.v. graag gezien hebben dat de vele verspreide gegevens betreffende de inval van de Fransen in 1659 waren samengebracht, dat, om nog een ander voorbeeld te geven, de vele statistieken van de landbouw omstreeks 1800 beter waren geïnterpreteerd. Ook jammer dat niet meer over de landbouw vóór 1800 kon gegeven worden ; dit is geen verwijt want een kei kan de huid niet afgestroopt worden : als er geen gegevens daarover voorhanden zijn kunnen ze niet aangewend worden. Het is alleen maar een van mijn stokpaardjes dat over de oude landbouw, over de beroerde tijden van de Tachtigjarige oorlog, over de Franse tijd meer en precieser gegevens dienen verzameld te worden : er worden ons daarover zoveel gemeenplaatsen opgedist in andere werken. Daarom vind ik het zo interessant wat

schrijver weet te geven in zijn addenda over de Spaanse beroerten.

Wat verder te loven valt en wat het boek bruikbaar maakt, zijn de uitgebreide registers van persoons- en plaatsnamen en het hoofdstuk over archief, en cartografie. Zou er op het Algemeen Rijksarchief te Brussel niets zijn ?

En als ik dan nog één spijker op laag water mag zoeken : blz. 116 wordt op enkele regels afstand achtereenvolgens verwezen naar het Rijksarchief te Brugge en dan naar het Staatsarchief aldaar ; een goede verstaander weet dat dat één en hetzelfde is maar het is verwarrend en het laatste is bovendien een gallicisme en kan gemakkelijk vooral bij afkorting verward worden met stadsarchief ; laten we dus steeds Rijksarchief gebruiken.

Slotsom : een verdienstelijk werk. De opmerkingen die ik hier naar voor heb gebracht betreffen meest details, of gelden zelfs persoonlijke zienswijzen, of nog, waren aanleiding tot bespreking van verschillende methodes. Het enige ernstig verwijt dat kan gedaan worden is dat van de voorbarigheid die kleine tekortkomingen verklaart. Maar dat verwijt heeft schrijver ook al weer ondervangen waar hij zegt dat op de volmaaktheid wachten veel kans biedt dat er nooit iets van in huis komt. Wat ook dikwijls uitkomt.

Dr. E. TIELEMAN.

INHOUD

	Blz.
Dr. E. TIELEMAN, Het Meetjesland, een overzicht	5
E. T., Sprokkeling, Gevaar voor Beeldenstorm te Watervliet en Waterland in 1578	10
A. CASSIMAN, O. L. V. ten Hove of de Priorij te Waarschoot	11
A. V., Sprokkeling, Gelijke behandeling door vriend en door vijand !	26
E. T., Sprokkeling, Bijen bewonen de toren van Adegem	28
Dr. E. TIELEMAN, De Naam Meetjesland	29
A. V., Sprokkeling, Er komen geen Zomers meer ge- lijk vroeger ?	42
Dr. E. DHANENS, De Kerkjes van het Meetjesland	43
D. VERSTRAETE, Oude Wegen in het Meetjesland	49
ACHIEL DE VOS, De Christoffeldevotie te Evergem	59
G. DE SMET, De Bezembinders van Kleit	73
M. STEEL, Lied der Bezembinders	77
ARTH. VERHOUSTRAETE, Iets over den Franssen Meier van Aalter, over zijn Adjuncten en over de Plundering en Vernieling van hun woningen in 1814	78
A. V., Sprokkeling, Andere tijden gelijke zeden	81
J. VAN DE VEIRE, Iets over Plaatsnamen en Plaats- naamkunde en over de Studie van de Plaats- namen in het Meetjesland	86
BOEKBESPREKING : A. Ryserhove, Beernem	90

Dit Jaarboek werd uitgegeven door het
Heemkundig Genootschap van het Meetjesland

BESTUUR :

Voorzitter : Dr. E. Tieleman, Eeklose weg 224, Maria-
kerke (O. Vl.)

Secretaris : Achiël de Vos, Reibroekstraat 45, Evergem.

Penningmeester : Apotheker Pr. Rijckaert, Dorp, Zomer-
gem. — Postrekening Nr. 149371.

De leden worden verzocht hun lidmaatschapsgeld voor
1950, 80 Fr., onderwijzers en studenten 50 Fr., te
storten op postrekening 149371.

Nieuwe leden kunnen zich melden bij de Secretaris en hun
lidmaatschapsgeld voor 1950 eveneens storten op de
hierboven gemelde postrekening.